

Elektricitet i magnetizam

Sadržaj

Elektrostatika			
Osobine naelektrisanja	248	Električna struja u čvrstim telima	287
Zakon održanja količine naelektrisanja	249	Elektromotorna sila	290
Naelektrisavanje tela	251	Omov zakon	291
Povodenje naelektrisanja	252	Električna provodljivost i električna otpornost provodnika	294
Kulonov zakon	255	Superprovodljivost	296
Električno polje u vakuumu	256	Rad, snaga i toplotno dejstvo električne struje	297
Linije sila električnog polja u vakuumu	258	Kirhofova pravila	299
Električno polje unutar provodnika	261	Vezivanje otpornika	302
Kretanje naelektrisane čestice u električnom polju	264	Električna struja u tečnostima	304
Električni fluks. Gausova teorema.	265	Elektroliza	306
Primeri primene Gausove teoreme	266	Faradejevi zakoni elektrolize	307
Električni potencijal i električna potencijalna energija	270	Električne struje u gasovima	309
Električni napon	272		
Kondenzator i kapacitet kondenzatora	275		
Polarizacija dielektrika	277		
Električno polje u dielektriku	278		
Kondenzatori. Energija napunjenoog kondenzatora.	280		
Vezivanje kondenzatora	284		
	285		

246

Sadržaj

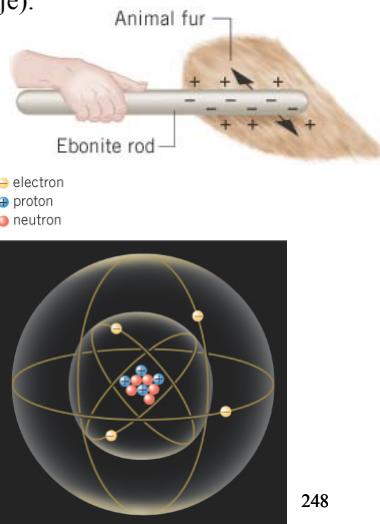
Magnetizam. Magnetno polje.	336	Magnetno polje električne struje	324
Magnetno polje i magnetni fluks	312	Bio-Savarov zakon	325
Magnetno polje u magneticima	313	Primeri izračunavanja magnetne indukcije	326
Magnetska permeabilnost i susceptibilnost	316	Amperova teorema	328
Kretanje naelektrisane čestice u magnetnom polju	317	Elektromagnetska indukcija	329
Lorenzova sila	318	Faradejev zakon indukcije.	330
Maseni spektrometar	320	Lencovo pravilo	333
Dejstvo magnetnog polja na električnu struju	322	Međusobna indukcija i samoindukcija	335

247

Elektrostatika

- Prve pojave vezane za elektricitet primećene su još u staroj Grčkoj.
- Sila kojom nanelektrisana tela privlače druga nanelektrisana tela je **električna sila**, a uzrok ove pojave je **elektricitet** (nanelektrisanje).
- Električna priroda materije je povezana sa njenom **strukturom**.
- Atomi su sastavljeni od masivnih jezgara (**protoni** i **neutroni**) i difuznog oblaka pokretnih čestica oko njega (**elektroni**).
- Elektroni i protoni poseduju potpuno jednaku, ali raznoimenu količinu nanelektrisanja (tzv. **elementarno nanelektrisanje e**). Elektroni su **negativno**, a protoni **pozitivno** nanelektrisane čestice. Jedinica za količinu nanelektrisanja je kulon [C].

$$e = 1.6022 \cdot 10^{-19} \text{ C}$$

248

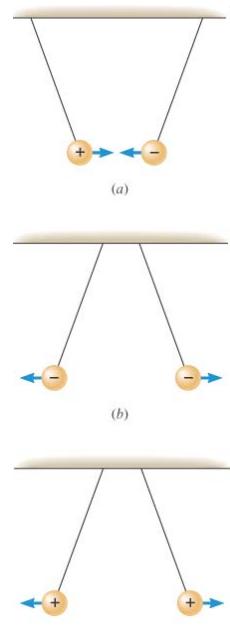
Elektrostatika – osobine nanelektrisanja

- **Elektroni** su nosioci tzv. **elementarnog nanelektrisanja (e)**, tj. najmanje ("jedinične") količine nanelektrisanja, a druga nanelektrisana tela mogu posedovati samo celobrojan umnožak elementarnog nanelektrisanja. Dakle, nanelektrisanje tela je **kvantovana** veličina, može se menjati samo skokovito (u "paketima"), za iznose elementarnog nanelektrisanja.
- **Protoni** takođe poseduju elementarnu količinu nanelektrisanja (*e*), ali pozitivnog.
- **Atomi** su električno neutralni jer sadrže jednak broj protona i elektrona. Ukoliko je narušen njihov odnos, postaju nanelektrisani (joni).
- **Nanelektrisana** su ona tela koja imaju **višak** ili **manjak** jedne vrste nosilaca nanelektrisanja (elektrona – lakše se prenose u odnosu na protone).
- **Neutralna** (nenanelektrisana) tela poseduju **jednake količine** pozitivnog i negativnog nanelektrisanja.

249

Elektrostatika – osobine naelektrisanja

- Osim gravitacionog **privlačenja**, protoni i elektroni, ali i nanelektrisana tela uopšte, trpe dejstvo i električne sile.
- Električne sile mogu biti **privlačne** (između raznoimenih nanelektrisanja) ili **odbojne** (između istoimenih nanelektrisanja).
- Između elektrona i protona deluju **i druge sile**, koje zavise od njihovog relativnog kretanja i koje su odgovorne za pojavu **magnetizma**. Prema tome, i elektricitet i magnetizam su posledica postojanja nanelektrisanja.
- Električna i magnetna sila su neodvojive i zajedno se nazivaju **elektromagnetna interakcija**.

250

Zakon održanja količine nanelektrisanja

- Za vreme bilo kakvog procesa, količina nanelektrisanja **izolovanog** sistema ostaje **konstantna** (održava se).

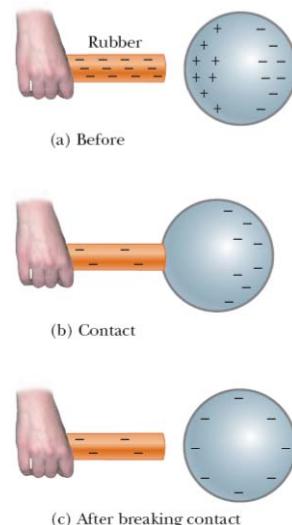
$$\sum_i q_i = \text{const.}$$

- Elementarna nanelektrisanja se ne mogu uništiti (ili stvoriti) nezavisno i sama od sebe, već, uslovno rečeno, nestajanje (stvaranje) jednog pozitivnog uvek prati nestajanje (stvaranje) i jednog negativnog nanelektrisanja.
- **Ne postoji stvaranje** nanelektrisanja, već se ono samo **prenosi** između tela. *
- * Izuzetak su procesi interakcije elektromagnetskog zračenja sa materijom, tzv. parafekat (stvaranje parova nanelektrisanih čestica – elektrona i pozitrona).

251

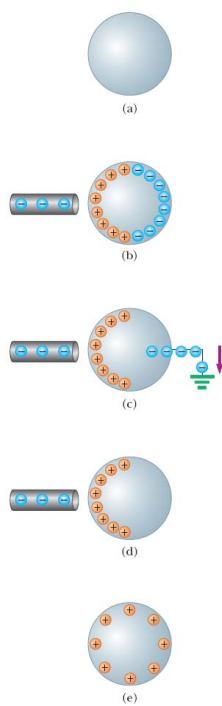
Naelektrisavanje tela

- Naelektrisavanje tela se vrši na razne načine (trljanjem – trenjem, dodirom sa naelektrisanim telom, zagrevanjem, zračenjem, indukcijom ...), čime se narušava odnos između protona i elektrona u telu.
- Primer naelektrisavanja provodnih tela dodirom.
  - približavanje naelektrisanog tela
  - kontakt – narušavanje ravnotežne količine pozitivnog i negativnog naelektrisanja na telu (prelazak elektrona na provodno telo)
  - udaljavanje naelektrisanog tela i pravilno raspoređivanje naelektrisanja po površini provodnog tela

252

Naelektrisavanje tela

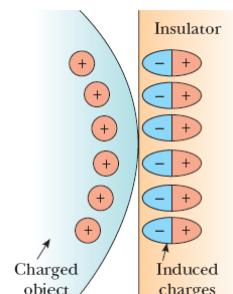
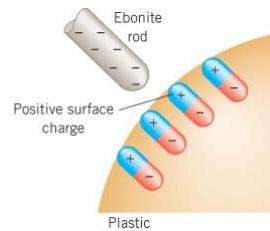

- Primer naelektrisavanja provodnih tela indukcijom.
  - nenaelektrisano telo
  - približavanje naelektrisanog tela
  - uzemljavanje metalne sfere (spajanje sa Zemljom putem provodnika) – deo elektrona odlazi u Zemlju (ponaša se kao ogroman “rezervoar”, odvod za naelektrisanja)
  - prekid uzemljenja
  - udaljavanje naelektrisanog tela

253

Naelektrisavanje tela

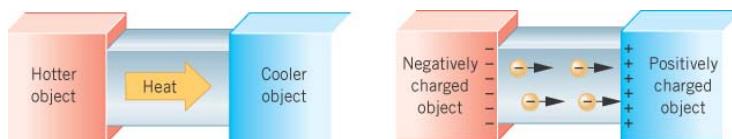
- Električni **izolatori** (dielektrici) se mogu naelektrisati na sličan način kao i provodnici indukcijom.
- **Blizina** naelektrisanog tela kod električno neutralnih molekula električnih izolatora izaziva **razdvajanje centra** pozitivnog i negativnog naelektrisanja (molekuli postaju **električni dipoli** – proces **polarizacije** dielektrika) i odgovarajuću **orientaciju molekula**. Udaljavanjem naelektrisanog tela, molekuli se vraćaju u prvobitni oblik i stanje.
- U **kontaktu** sa **pozitivno** naelektrisanim telom dešava se stvaranje i orientacija **električnih dipola**.
- U **kontaktu** sa **negativno** naelektrisanim telom **elektroni** sa njega mogu preći na izolator, ali samo na mestu kontakta i ne razmeštaju se po njemu.

254

Provodenje naelektrisanja

- Električni **provodnici** su materijali u kojima se naelektrisanja **slobodno** kreću. Naelektrisavanje npr. bakra, aluminijuma ili srebra dovodi do trenutnog razmeštanja naelektrisanja po celoj površini tela.
- Električni **izolatori** (dielektrici) su materijali u kojima se naelektrisanja **ne mogu slobodno** kretati. Kada se, npr. nanelektriše staklo, guma ili drvo – nanelektrisanje ostaje na mestu nanelektrisanja, tj. ne razmešta se po celom telu.
- **Poluprovodnici** se nalaze između te dve klase materijala. Silicijum i germanijum menjaju svoje provodne osobine za nekoliko redova veličine kada se u njih unesu određene količine drugih elemenata (primesni atomi).

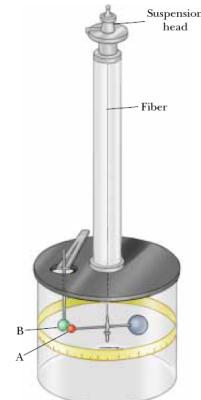
Uporedni prikaz provođenja topline i nanelektrisanja

255

Kulonov zakon

- Prva kvantitativna veza između veličina u elektrostatiči opisana je **Kulonovim zakonom** (1785.) i odnosi se na **silu** između dva **tačkasta** nanelektrisanja.
- Kulon je merio intenzitet sile između nanelektrisanih tela torzionom vagom i zaključio da **električna sila** ima sledeće osobine:
  - ❖ ima **pravac** linije koja spaja nanelektrisana tela i obrnuto je proporcionalna kvadratu rastojanja između tela;
  - ❖ direktno je proporcionalna proizvodu količina nanelektrisanja na telima;
  - ❖ može biti **privlačna** ako su tela nanelektrisana nanelektrisanjem suprotnog znaka, ili **odbojna** za nanelektrisanost istoimenim nanelektrisanjem.

$$F = k \frac{|q_1||q_2|}{r^2}$$

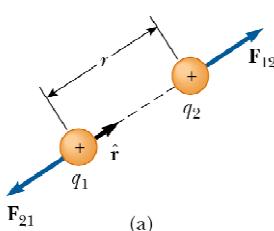
* Šarl Kulon (1736-1806)

$k = 9 \cdot 10^9 \text{ Nm}^2 / \text{C}^2$ Kulonova konstanta

256

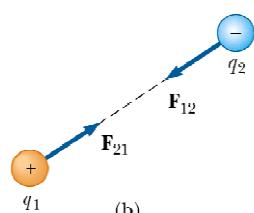
Kulonov zakon

- Kulonov zakon, strogo uzevši, važi samo za **tačkasta** nanelektrisanja, a približno i za **sferna** tela ili tela zanemarljivih dimenzija u poređenju sa međusobnim rastojanjem.
- Kulonova (električna) sila **znatno** je **veća** od gravitacione.

$$k = \frac{1}{4\pi\epsilon_0}$$

ϵ_0 – dielektrična konstanta (permitivnost) vakuuma
 $\vec{r}_0$ – jedinični vektor koji je usmeren od q_1 ka q_2 u slučaju da se posmatra sila $\mathbf{F}_{12}$ kojom nanelektrisanoje q_1 deluje na nanelektrisanoje q_2 .

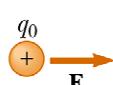
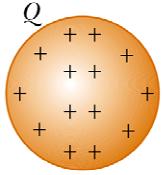

$$\bar{F} = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \frac{q_1 q_2}{r^2} \vec{r}_0$$

257

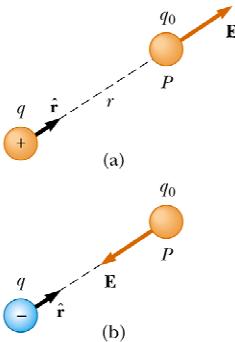
Električno polje u vakuumu

- Svako nanelektrisano telo oko sebe stvara **električno polje** - prostor u kome druga nanelektrisana tela osećaju dejstvo datog nanelektrisanja. To dejstvo se ispoljava preko električne sile $\vec{F}$.

$$\vec{F} = q_0 \vec{E}$$

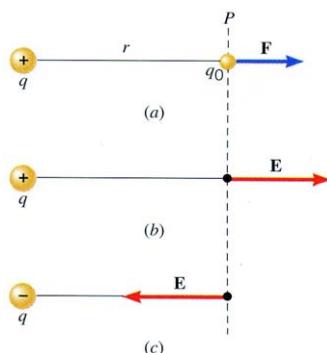
$$\vec{E} = \frac{\vec{F}}{q_0}$$

- **Jačina električnog polja** $\vec{E}$ (u [V/m] ili u [N/C]) **u nekoj tački prostora** oko nanelektrisanja q koje ga stvara jednaka je **sili po jedinici pozitivnog probnog nanelektrisanja** ($+q_0$) kojom to nanelektrisanje q deluje (privlači ili odbija) probno nanelektrisanje $+q_0$.

258

Električno polje u vakuumu

- **Jačina električnog polja** $\vec{E}$ u nekoj tački prostora koje potiče od tačkastog nanelektrisanja q zavisi od količine nanelektrisanja koje je izvor polja i od rastojanja r do date tačke prostora.
- **Smer vektora električnog polja** $\vec{E}$ zavisi od znaka nanelektrisanja q .

- Polje **tačkastog** nanelektrisanja:

$$\vec{E} = \frac{\vec{F}}{q_0}$$

$$\vec{E} = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \frac{q}{r^2} \vec{r}_o$$

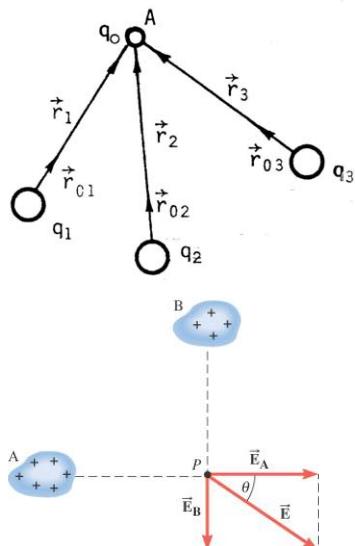
$$E = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \frac{q}{r^2}$$

$\vec{r}_o$ – jedinični vektor koji je usmeren od nanelektrisanja koje je izvor električnog polja, ako je ono pozitivno.

259

Električno polje u vakuumu

- Polje sistema tačkastih nanelektrisanja – (princip superpozicije)

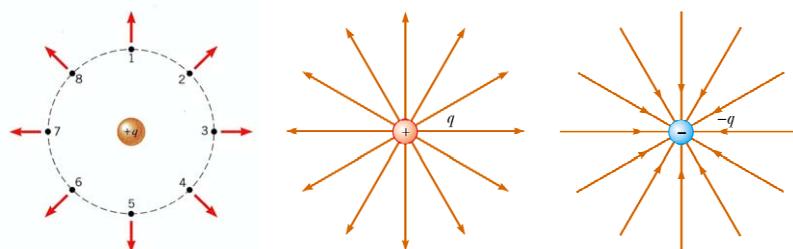
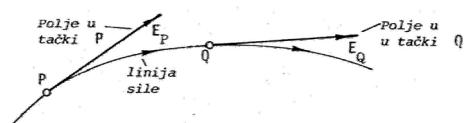
- Jačina električnog polja $\vec{E}$ u nekoj tački prostora koje potiče od više (tačkastih) nanelektrisanih tela dobija se kao **vektorska suma** jačina električnih polja koja potiču od pojedinačnih izvora električne sile:

$$\vec{E} = \sum_i \vec{E}_i = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \sum_i \frac{q_i}{r_i^2} \vec{r}_{oi}$$

260

Linije sila električnog polja u vakuumu

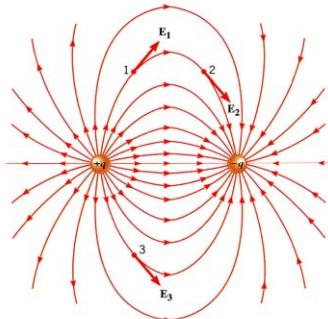
- Električno polje je **vektorsko polje** - prikazuje se **linijama sila** u prostoru oko nanelektrisanja od kojeg to polje potiče.
- Linije sila imaju smer **od pozitivnog ka negativnom** nanelektrisanju i to određuje smer polja, kao da izviru iz pozitivnog nanelektrisanja, a poniru u negativno nanelektrisanje.
- **Tangente** na linije sila određuju **pravac** vektora jačine električnog polja E u dатој таčки простора.

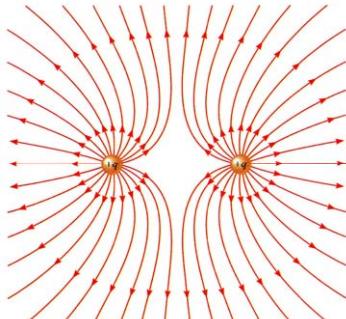
261

Linije sila električnog polja u vakuumu

Polje električnog **dipola** (između raznoimenih tačkastih nanelektrisanja)

Polje između istoimenih tačkastih nanelektrisanja

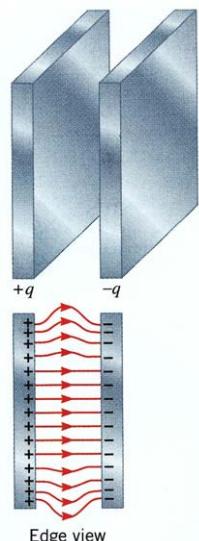

- Broj linija sila električnog polja koji izvire iz pozitivnog, odnosno uvire u negativno nanelektrisanje, zavisi od **veličine nanelektrisanja**.
- Linije sila električnog polja se **ne presecaju** međusobno.

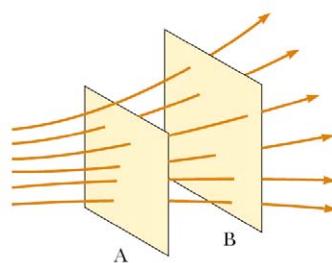
262

Linije sila električnog polja u vakuumu

- Broj linija sila po jedinici površine normalne na linije sila proporcionalan je jačini električnog polja u toj oblasti prostora. Gušće linije ukazuju na jače polje.

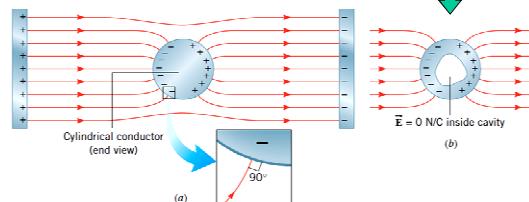
Polje pločastog kondenzatora

263

Električno polje unutar provodnika

- Ako postoji **višak naelektrisanja** u provodniku, ono se raspodeljuje **na njegovoj površini**, usled odbojnih sila od strane drugih istoimenih naelektrisanja.
- Jednom uspostavljeni ravnotežni stanje se **spontano ne menja**.
- Pošto nema pomeranja viška naelektrisanja u stanju elektrostaticke ravnoteže, rezultantno **električno polje** unutar provodnika je jednako **nuli**.
- U **neutralnom** provodniku u **spoljašnjem** električnom polju na površinama se nagomilavaju odgovarajuća ("indukovana") naelektrisanja u kojima se **završavaju linije sila** spoljašnjeg polja (pod uglom od 90°) i **ne prodiru** u provodnik.
- Provodnik štiti (zaklanja) svako naelektrisanje u sopstvenoj unutrašnjosti od spoljašnjeg polja.

264

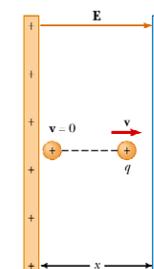
Kretanje naelektrisanih čestica u električnom polju

- Kada se naelektrisana čestica sa naelektrisanjem q i masom m nađe u električnom polju jačine E , na nju deluje električna sila $\vec{F}_e$:

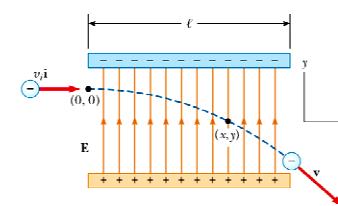
$$\vec{F}_e = q\vec{E}$$

- Ova sila daje ubrzanje $\vec{a}$ čestici mase m , koje se može izraziti na osnovu II Njutnovog zakona u obliku:

$$\vec{F}_e = m\vec{a} = q\vec{E} \Rightarrow \vec{a} = \frac{q\vec{E}}{m}$$

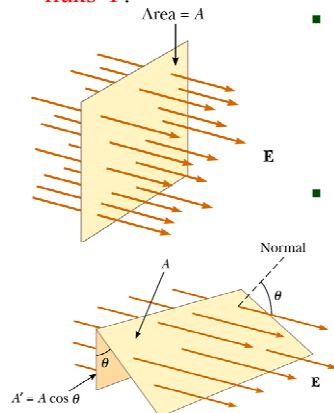
- Ako je vektor električnog polja $\vec{E}$ konstantan (po intenzitetu i pravcu – homogeno polje) i vektor ubrzanja $\vec{a}$ ima konstantnu vrednost.
- Ako je naelektrisanje pozitivno, ubrzanje $\vec{a}$ ima smer vektora električnog polja. Negativno naelektrisanje ima smer ubrzanja suprotan smeru vektora električnog polja.

265

Električni fluks. Gausova teorema.

- U većini slučajeva se u prirodi javljaju pojave vezane ne za pojedinačno nanelektrisanje i polje koje ono proizvodi, već za skup (mnoštvo) nelektrisanja.
- Gausova teorema (zakon) opisuje vezu između raspodele nanelektrisanja u prostoru i električnog polja koje ono proizvodi. Zato se uvodi nova veličina, koja povezuje jačinu električnog polja E i površinu S kroz koju prolaze linije sila polja - električni fluks Φ .

- Električni fluks Φ je veličina proporcionalna broju (gustini) linija sila električnog polja koje presecaju površinu normalnu na njih.

$$\Phi = E S$$

Jedinica je [Vm].

- Pošto površina S koju presecaju linije sila električnog polja $\vec{E}$ nije uvek normalna na linije sila, fluks se definiše uz uzimanje u obzir ugla θ koji zaklapaju vektor električnog polja $\vec{E}$ i vektor normale na površinu $\vec{S}$:

$$\Phi = \vec{E} \cdot \vec{S} = E S \cos \theta \quad \theta = \angle(\vec{E}, \vec{S})$$

266

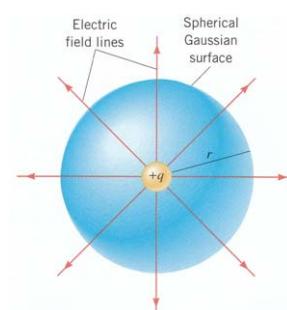
Električni fluks. Gausova teorema.

- Električni fluks Φ karakteriše jačinu električnog polja čije linije prolaze kroz neku površinu S , i to preko broja linija sila koje prolaze kroz jedinicnu površinu normalnu na pravac linija sila.
- Ako se tačkasto nanelektrisanje q nalazi u centru sfere radijusa r (površ sfernog oblika), jačina električnog polja E u bilo kojoj tački na površini sfere je:

$$E = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \frac{q}{r^2} = \frac{1}{4\pi r^2} \frac{q}{\epsilon_0} = \frac{1}{S} \frac{q}{\epsilon_0} \Rightarrow E \cdot S = \frac{q}{\epsilon_0}$$

- Gausov zakon za tačkasto nanelektrisanje ↑
- Veličina $E \cdot S$ se naziva električni fluks Φ i zavisi samo od količine nanelektrisanja q unutar površi S :

$$\Phi = E S = \frac{q}{\epsilon_0}$$

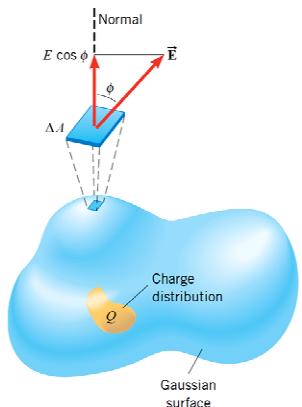
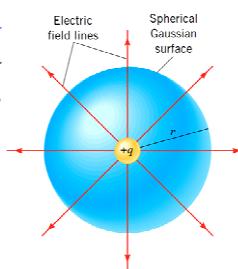

267

Električni fluks. Gausova teorema.

- Dakle, ako je jačina polja $\vec{E}$, tačnije broj linija sila električnog polja po jedinici površine normalne na pravac polja, jednak u svim tačkama konačne površine, tada je fluks dat izrazom:

$$\Phi = E S$$

- Međutim, ako se jačina polja $\vec{E}$ menja od tačke do tačke date površine, ili ako površina nije svuda normalna na pravac linija sila električnog polja, izračunavanje električnog fluksa se vrši na osnovu integralnog računa.

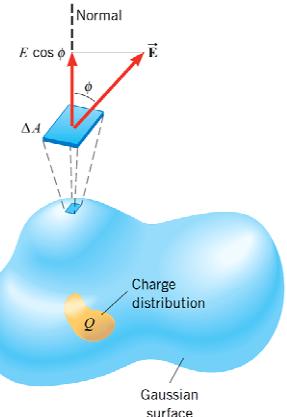
268

Električni fluks. Gausova teorema.

- Ukupan fluks** kroz zatvorenu površinu ne zavisi od oblika površine.
- Ako je unutar zatvorene površine mnoštvo tačkastih nanelektrisanja, svako od njih doprinosi ukupnom fluksu:

$$d\Phi = \vec{E} \cdot d\vec{S} = EdS \cos \phi = (E \cos \phi) dS$$

$$\Phi = \oint_S d\Phi = \oint_S \vec{E} \cdot d\vec{S} = \frac{1}{\epsilon_0} \sum_{i=1}^n q_i$$

- Gausova teorema** (osnovni zakon elektrostatike):

Fluks vektora električnog polja $\vec{E}$ kroz proizvoljnu zatvorenu površinu S jednak je **algebarskom zbiru nanelektrisanja** unutar te površine podeljenim sa ϵ_0 .

$$\Phi = \frac{1}{\epsilon_0} \sum_{i=1}^n q_i$$

269

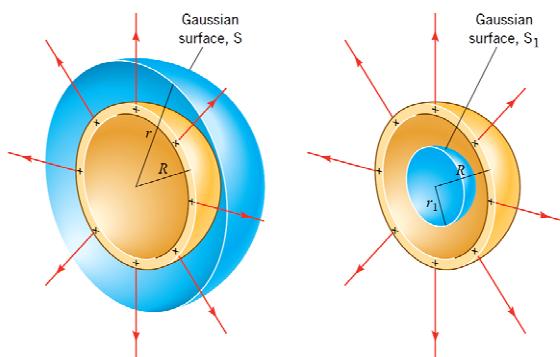
Primeri primene Gausove teoreme

- Električno polje **oko** nanelektrisanog **sfernog provodnika** (poluprečnika R) – jednako je polju koje bi stvaralo **tačkasto** nanelektrisanje smešteno u centar sfere.
- Električno polje **unutar** sfere je nula, jer se nanelektrisanje uvek raspoređuje po površini provodnika.

$$E \cdot 4\pi r^2 = \frac{q}{\epsilon_0}$$

$$E = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \frac{q}{r^2} \quad r > R$$

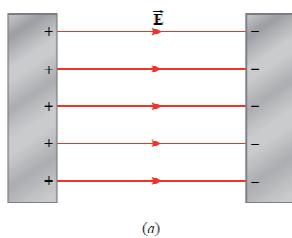
$$E = 0 \quad r < R$$

270

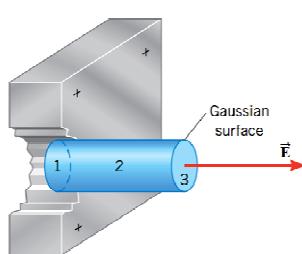
Primeri primene Gausove teoreme

- Električno polje dvaju **paralelnih nanelektrisanih ploča** (sa površinskom gustom nanelektrisanja σ)

$$E \cdot \Delta S = \frac{q}{\epsilon_0} = \frac{\sigma \Delta S}{\epsilon_0}$$

$$E = \frac{\sigma}{\epsilon_0}$$

271

Električni potencijal i električna potencijalna energija

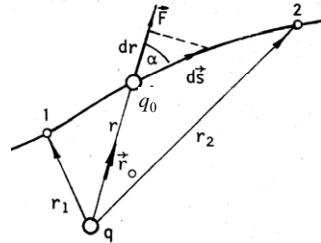
- Sila $\vec{F}$ kojom nepokretno tačkasto nanelektrisanje q deluje na neko drugo (probno i pozitivno) tačkasto nanelektrisanje q_0 :

$$\vec{F} = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \frac{q q_0}{r^2} \vec{r}_0$$

- Električna (Kulonova) sila $\vec{F}$ je **centralna sila**, a polje te centralne sile je **konzervativno**.
- **Rad** na pomeranju nanelektrisanja q_0 između dve tačke **ne zavisi od oblika putanje**, već samo od početnog i krajnjeg položaja – električna sila je konzervativna (potencijalna) sila.
- **Rad** električnih sila na pomeranju nanelektrisanja u električnom polju izražava se preko **promene potencijalne energije**:

$$A_{12} = E_{p1} - E_{p2}$$

272

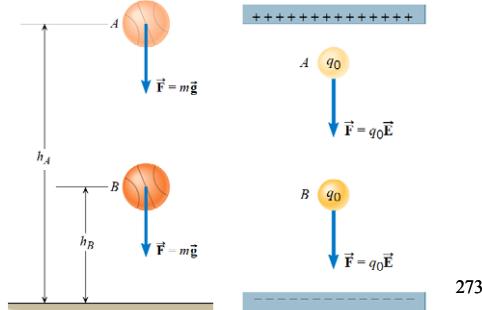

Električni potencijal i električna potencijalna energija

- Dakle, kao što tela imaju potencijalnu energiju u polju sile gravitacije, tako i nanelektrisana tela imaju potencijalnu energiju u električnom polju.
- Takođe, kao što gravitaciona sila može izvršiti rad pri pomeranju tela u gravitacionom polju (on je jednak promeni gravitacione potencijalne energije tela), i **rad sile električnog polja $\vec{F}_e$** na pomeranju nanelektrisanja q_0 u (homogenom) električnom polju jednak je **razlici električne potencijalne energije E_p** koju to nanelektrisanje poseduje u datim tačkama polja između kojih se pomeranje vrši, ili – jednak je **negativnoj promeni potencijalne energije** tog nanelektrisanja:

$$A = E_{pA} - E_{pB}$$

$$A = -(E_{pB} - E_{pA}) = -\Delta E_p$$

273

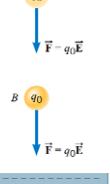
Električni potencijal i električna potencijalna energija

- Pošto rad električne sile zavisi od količine naelektrisanja koja se pomera (q_0), korisno je izražavati **rad po jedinici naelektrisanja** koje se premešta u polju: $\rightarrow$
$$\frac{A_{AB}}{q_0} = \frac{E_{pA}}{q_0} - \frac{E_{pB}}{q_0}$$
- Veličine na desnoj strani su **električne potencijalne energije po jedinici naelektrisanja** u datim tačkama električnog polja. To je tzv. **električni potencijal V** .
$$V = \frac{E_p}{q_0}$$
- **Potencijalna energija** koju poseduje probno naelektrisanje q_0 u dатој таčки полja naelektrisanja q data je izrazom: $\rightarrow$
$$E_p = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \frac{qq_0}{r}$$
- **Potencijal električnog polja u dатој таčки** je potencijalna energija koju u тој таčки poseduje **jedinično pozitivno naelektrisanje**.
- Potencijal je **karakteristika polja u dатој таčki prostora**. Jedinica za potencijal je volt ([V]).
- Potencijal može biti **pozitivan ili negativan** (što zavisi od smera vektora električnog polja i znaka naelektrisanja).
$$V = \frac{E_p}{q_0} = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \frac{q}{r}$$

274

Električni napon

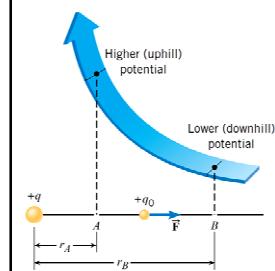
- **Električni napon U** je jednak razlici potencijala ΔV između dve tačke električnog polja:

$$\frac{\Delta E_p}{q_0} = \frac{E_{pB}}{q_0} - \frac{E_{pA}}{q_0} = V_B - V_A$$

$$U_{BA} \equiv V_B - V_A = -\frac{A_{AB}}{q_0}$$

- **Električni napon** ili **razlika potencijala** između tačaka B i A je **rad** koji treba izvršiti da bi se jedinično pozitivno naelektrisanje premestilo iz tačke A u tačku B (čime se utiče na promenu njegove potencijalne energije u tom polju).

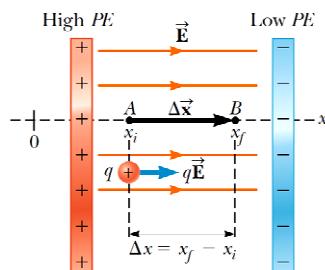
- **Pozitivno naelektrisanje** ubrzava sa mesta višeg potencijala ka mestu nižeg potencijala.
- Tačka A je na **višem** potencijalu od tačke B, tj. potencijalna energija pozitivnog naelektrisanja je veća u tački A nego u tački B, ako polje vrši **pozitivan rad** na premeštanju pozitivnog naelektrisanja iz A u B.

275

Električni napon

Primer: **Razlika potencijala** (napon) između dve ravne, paralelne i suprotno nanelektrisane ploče (homogeno električno polje), koje su na rastojanju d .

- Potencijal pozitivno nanelektrisane ploče je viši od potencijala negativne ploče. Linije sila električnog polja su usmerene uvek sa mesta višeg ka mestu nižeg potencijala.
- Rad A_{AB} koji izvrši polje pri premeštanju jediničnog (probnog) pozitivnog nanelektrisanja sa mesta **višeg** potencijala (veće potencijalne energije) ka mestu **nižeg** potencijala (manje potencijalne energije) – dakle, u smeru **smanjenja** potencijalne energije nanelektrisanja i istovremenog povećanja kinetičke energije – kada se obračuna po jedinici nanelektrisanja, jednak je negativnoj razlici potencijala ($-U_{BA}$):

$$U_{BA} = V_B - V_A = -\frac{A_{AB}}{q_0} = -\frac{1}{q_0} \int_{x_i}^{x_f} F dx = -\int_{x_i}^{x_f} E dx = -Ed$$

$$U_{AB} = V_A - V_B = Ed$$

$$V_A > V_B \quad U_{AB} > 0$$

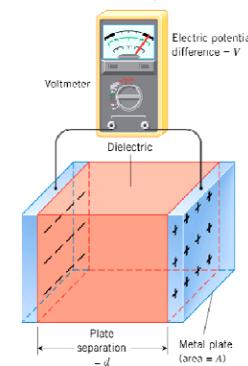
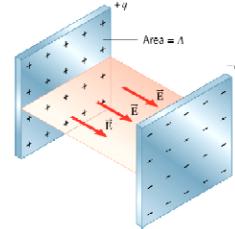
276

Kondenzator i kapacitet kondenzatora

- Kondenzator** je sistem od dva provodnika na bliskom međusobnom rastojanju nanelektrisana jednakim količinama nanelektrisanja suprotnog znaka ($+q$ i $-q$). U kondenzatoru je uskladišteno nanelektrisanje.
- Provodnik sa pozitivnim nanelektrisanjem je na višem potencijalu od provodnika sa negativnim nanelektrisanjem.
- Nanelektrisanje q i razlika potencijala U su u međusobnoj zavisnosti:

$$q = CU \quad C = \frac{q}{U}$$

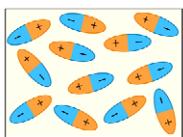
- Veličina C je **kapacitet** kondenzatora – odnos njegovog nanelektrisanja i razlike potencijala (jedinica farad [F]).
- Kapacitet** kondenzatora je **karakteristika** njegove **konstrukcije** (zavisi od dimenzija obloga, od debljine i vrste dielektričnog materijala između njih).

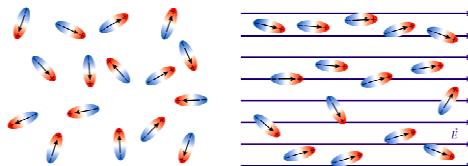
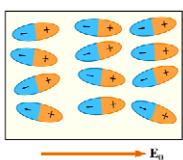
277

Polarizacija dielektrika

- Dielektrici su materijali koji nemaju slobodnih nosilaca nanelektrisanja i loši su električni provodnici (tj. spadaju u grupu izolatora).
- Molekuli dielektrika mogu biti **polarni** i **nepolarni**. Kod **polarnih** se centri (težišta) pozitivnog i negativnog nanelektrisanja ne poklapaju.
- Veličina polarnosti molekula se meri dipolnim momentom: $\vec{p} = q\vec{\ell}$
- **Rezultujući** dipolni moment dielektrika **kao celine** u odsustvu spoljašnjeg električnog polja je jednak nuli, zbog haotične orientacije dipola.

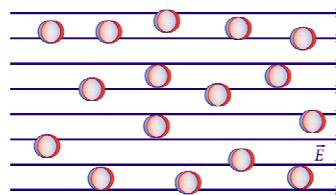
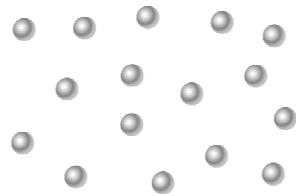
▪ U **električnom polju** polarni molekuli (permanentni dipoli) teže da zauzmu pravac polja - **delimično** se orijentišu u pravcu polja. Potpuna orijentacija je nemoguća zbog njihovog termičkog kretanja.

278

Polarizacija dielektrika

- **Nepolarni** molekuli u odsustvu polja takođe nemaju dipolni moment.
- U **električnom polju** nepolarni molekuli se polarizuju (težišta pozitivnog i negativnog nanelektrisanja se razdvajaju) – oni postaju **indukovani** električni dipoli. Istovremeno, oni se **potpuno** orijentišu u pravcu polja.

- Bilo da se radi o polarnim ili o nepolarnim molekulima dielektrika, u električnom polju on postaje polarisan, a takva pojava se naziva **polarizacija dielektrika**.

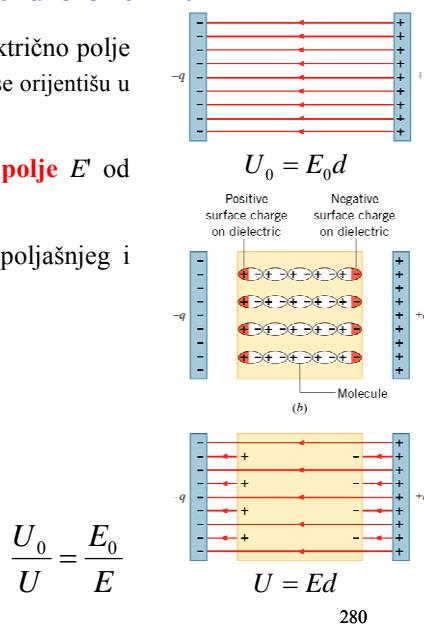
279

Električno polje u dielektriku

- Postavljanjem dielektrika (izolatora) u električno polje kondenzatora, on se **polarizuje** (molekuli se orijentisu u pravcu polja).
- U njemu se uspostavlja **depolarizujuće polje E'** od strane vezanih nanelektrisanja.
- Rezultujuće polje u dielektriku je zbir spoljašnjeg i unutrašnjeg.

vektorski $\vec{E} = \vec{E}_0 + \vec{E}'$

skalarno $E = E_0 - E'$

$$\frac{U_0}{U} = \frac{E_0}{E}$$

280

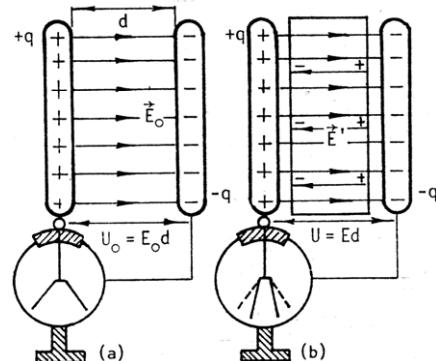
Električno polje u dielektriku

- Dakle, za razliku od provodnika, u izolatorima (dielektricima) se električno polje **ne poništava** (nije jednako nuli).

$$C = \frac{q}{U} \quad q = \text{const.}$$

$$C_0 U_0 = C U$$

- Smanjenje razlike potencijala znači povećanje kapaciteta pločastog kondenzatora.
- Veličina ϵ_r je **relativna dielektrična konstanta** i pokazuje koliko se puta **poveća kapacitet** kondenzatora kada se u prostor između ploča unese neki dielektrik u poređenju sa slučajem kada je vakuum između njih.

$$\epsilon_r = \frac{C}{C_0} = \frac{U_0}{U} = \frac{E_0}{E}$$

281

Električno polje u dielektriku

- Rezultujuće polje u dielektriku je:

$$E = \frac{E_0}{\epsilon_r}$$

- ϵ_r je **relativna dielektrična konstanta** ili dielektrična propustljivost (permitivnost) dielektrika (bezdimenziona veličina).
- Ova veličina pokazuje koliko puta **oslabi električno polje** u vakuumu E_0 kada se u njega unese dielektrik.
- **Apsolutna dielektrična konstanta:** $\epsilon = \epsilon_0 \epsilon_r$
- Relativna dielektrična konstanta pokazuje koliko je puta dielektrična konstanta neke sredine veća od dielektrične konstante vakuma. Ona predstavlja **meru polarizacione sposobnosti** dielektrika.

282

Relacije za električne veličine u vakuumu i u dielektričnoj sredini

- Sila između dva tačkasta nanelektrisanja $F_0 = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \frac{q_1 q_2}{r^2}$ $F = \frac{1}{4\pi\epsilon_r\epsilon_0} \frac{q_1 q_2}{r^2} = \frac{F_0}{\epsilon_r}$
- Jačina električnog polja usamljenog tačkastog nanelektrisanja $E_0 = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \frac{q}{r^2}$ $E = \frac{1}{4\pi\epsilon_r\epsilon_0} \frac{q}{r^2} = \frac{E_0}{\epsilon_r}$
- Potencijal u polju usamljenog tačkastog nanelektrisanja $V_0 = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \frac{q}{r}$ $V = \frac{1}{4\pi\epsilon_r\epsilon_0} \frac{q}{r} = \frac{V_0}{\epsilon_r}$

283

Kondenzatori

- Pločasti, sferni, cilindrični, ...

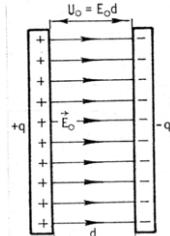
Pločasti kondenzator

$$E_0 = \frac{q}{\epsilon_0 S}$$

$$U_0 = E_0 d \quad C_0 = \frac{q}{U_0} = \frac{q}{E_0 d}$$

$$C_0 = \epsilon_0 \frac{S}{d}$$

$$C = \epsilon_r \epsilon_0 \frac{S}{d}$$

Energija napunjjenog kondenzatora

- Proces punjenja kondenzatora je prenos nanelektrisanja sa obloge nižeg na oblogu višeg potencijala. U tom procesu je potrebno uložiti izvesni rad, koji je jednak povećanju potencijalne energije električnog polja.
- Energija napunjjenog kondenzatora W , odnosno energija uskladištena u kondenzatoru zavisi od potencijalne razlike U uspostavljene između obloga kondenzatora (tj. količine nanelektrisanja na njima) i od kapaciteta C kondenzatora.

$$W = \frac{q^2}{2C} = \frac{CU^2}{2}$$

284

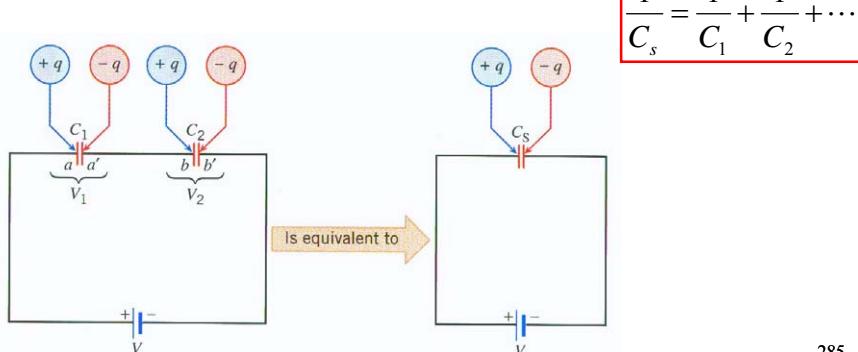
Vezivanje kondenzatora

- Serijski vezani kondenzatori

$$q_1 = q_2 = \dots = q$$

$$U = U_1 + U_2 + \dots$$

$$U = \frac{q}{C_1} + \frac{q}{C_2} + \dots = q \left(\frac{1}{C_1} + \frac{1}{C_2} + \dots \right) = \frac{q}{C_s}$$

285

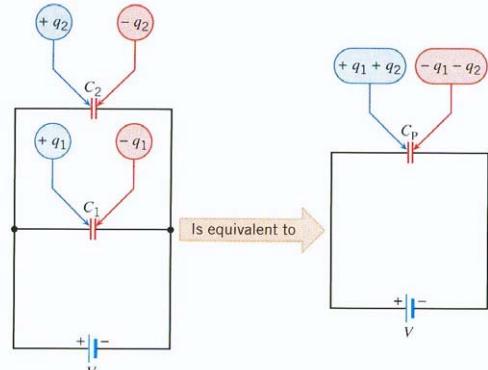
Vezivanje kondenzatora

- Paralelno vezani kondenzatori

$$q = q_1 + q_2 + \dots \quad q = UC_1 + UC_2 + \dots = U(C_1 + C_2 + \dots) = UC_p$$

$$U_1 = U_2 = \dots \equiv U$$

$$C_p = C_1 + C_2 + \dots$$

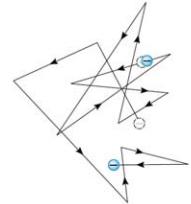
286

Električna struja u čvrstim telima

- **Električna struja** je **usmereno** kretanje nosilaca naelektrisanja pod dejstvom (stalnog) električnog polja.

Nosioci naelektrisanja:

- u metalima: elektroni,
- u poluprovodnicima: elektroni i šupljine,
- u elektrolitima: pozitivni i negativni joni,
- u ionizovanim gasovima: elektroni i pozitivni i negativni joni.
- Za održavanje toka električne struje, neophodno je održavanje stalne razlike potencijala (električnog polja) između različitih tačaka provodnika. Za to služe **električni izvori** – suva baterija, akumulator, generator.

haotično kretanje bez prisustva električnog polja
(brzina $\sim 10^6$ m/s)

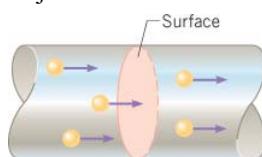

usmereno kretanje u prisustvu električnog polja
(brzina $\sim 10^{-4}$ m/s)

287

Električna struja u čvrstim telima

- **Jačina** (intenzitet) **električne struje** je količina naelektrisanja koja prođe kroz poprečni presek provodnika u jedinici vremena. Jedinica je amper [A].

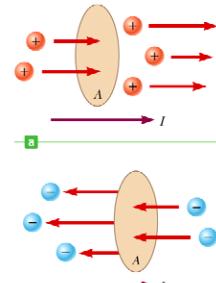
- **Trenutna** vrednost jačine struje:

$$i = \frac{dq}{dt}$$

- Ako je proticanje naelektrisanja stacionarno:

$$I = \frac{q}{t}$$

- Po konvenciji je uzeto da se **smer struje** poklapa sa smerom kretanja **pozitivnih** nosilaca naelektrisanja u električnom polju, a suprotno elektronima, kao nosiocima u klasičnim (metalnim) provodnicima.

288

Električna struja u čvrstim telima

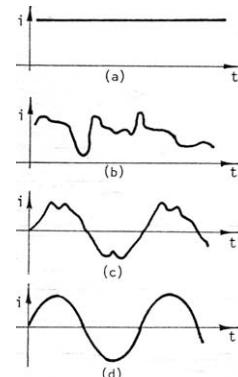
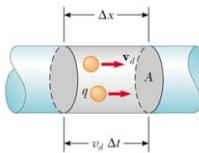
- **Jednosmerna** struja je ona kod koje električno polje svo vreme zadržava smer, pri čemu može imati **stalnu** ili **promenljivu** veličinu.
- Kada električno polje menja smer, i **smer kretanja** nosilaca naelektrisanja se menja. Reč je o **naizmeničnoj** struci, koja može imati proizvoljan ili periodičan (često sinusoidan) oblik.
- **Gustina struje** j je **vektorska** veličina koja definiše pravac i smer struje i predstavlja količnik jačine struje i poprečnog preseka kroz koji teče:
- U slučaju kretanja **elektrona u metalnom provodniku** poprečnog preseka S (i u kojem je koncentracija elektrona n) nekom srednjom brzinom (brzina "drifta") v_d :

$$dq = n e (S v_d dt)$$

$$i = \frac{dq}{dt} = n e S v_d$$

$$j = n e v_d$$

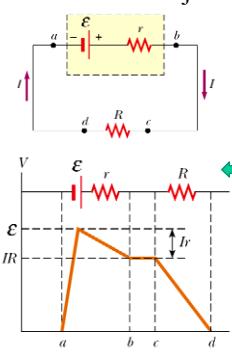
$$\vec{j} = \frac{di}{dS} \vec{n}_o$$

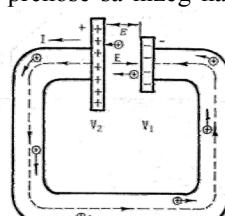
289

Elektromotorna sila

- Uređaji koji **održavaju potencijalnu razliku** na krajevima provodnika su električni izvori ili generatori.
- U električnim izvorima (izvorima elektromotorne sile – EMS) se **neelektrična energija** pretvara u **električnu**, a **pozitivna** naelektrisanja se prenose sa nižeg na viši potencijal, a **negativna** obrnuto.
- **Rad** koji je potrebno izvršiti da bi se **jedinično pozitivno** naelektrisanje prenalo sa nižeg na viši potencijal izvora definije **EMS** jednog izvora:

$$\mathcal{E} = \frac{dA}{dq} = \frac{U dq}{dq} = U$$

- Elektromotorna sila $\mathcal{E}$ je takođe i **maksimalna razlika potencijala** na krajevima **neopterećenog** izvora (bez priključenog potrošača) – maksimalna vrednost razlike potencijala na priključcima izvora.
- Izvori mogu biti: **hemski**, **toplinski**, **mehanički**, ... već prema vrsti energije koju pretvaraju u električnu.

290

Omov zakon

- **Gustina električne struje** kroz provodnik j , uzrokovane električnim poljem, kao i gustina nosilaca nanelektrisanja koji tu struju čine, zavisi od **vrste** provodnika.
- Eksperimentalno je utvrđena za mnoge (ali ne sve) materijale međuzavisnost između gustine električne struje j i jačine električnog polja E uspostavljenog u materijalu. Ovu vezu daje **Omov zakon**:

$$\vec{j} = \sigma \vec{E}$$

$$\sigma = \frac{j}{E}$$

- Za mnoge materijale (uključujući većinu metala) je odnos gustine struje j i jačine električnog polja E konstantna veličina (σ – specifična provodljivost) koja ne zavisi od električnog polja koje uzrokuje električnu struju.
- Materijali koji zadovoljavaju ovu relaciju su tzv. **omski** materijali.

Georg Simon Om (1787-1854), nemački fizičar.

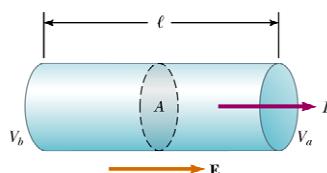
291

Omov zakon

- Ako se posmatra deo **provodnika**, dužine ℓ i površine poprečnog preseka S , kroz koji protiče stalna gustina struje j usled uspostavljenog električnog polja E , odnosno potencijalne razlike U na njegovim krajevima, može se doći do *praktičnijeg* oblika Omovog zakona:

$$j = \sigma E = \sigma \frac{U}{\ell} \quad j = \frac{I}{S} \Rightarrow \frac{I}{S} = \sigma \frac{U}{\ell}$$

$$U = \frac{1}{\sigma S} I \ell = \rho \frac{\ell}{S} I \Rightarrow \boxed{U = RI}$$

- **Omov zakon** definiše vezu između struje kroz provodnik i razlike potencijala na njegovim krajevima:
- **Razlika potencijala, napon U , na krajevima provodnika srazmerna je jačini struje I koja protiče kroz provodnik.**

Koefficijent srazmernosti između napona U i jačine struje I je električna (termogena) otpornost R . Veličina ρ je specifična otpornost provodnika.

292

Omov zakon

- Za homogeni provodnik konstantnog poprečnog preseka (površine S), dužine ℓ , električna otpornost (u jedinicama om $[\Omega]$) je:

$$R = \rho \frac{\ell}{S}$$

- Prethodni oblik Omovog zakona ne važi u slučaju:
  - promenljivog električnog polja,
  - u slučaju da se provodnik nalazi u promenljivom magnetnom polju,
  - zatim u slučaju spojeva različitih tipova poluprovodnika,
  - u slučaju paralelnog odvijanja još nekih procesa (ionizacija u gasovima, ...).
- U opštem slučaju, provodnik ispoljava, osim termogene, i kapacitivnu i induktivnu otpornost (posledica vremenske promene električnog i magnetnog polja u okolini samog provodnika).

$$u = Z i$$

Z - impedansa provodnika (zavisi od frekvencije naizmenične struje)

u, i - efektivne (ili maksimalne) vrednosti napona i jačine struje

293

Električna provodljivost i električna otpornost provodnika

- Električna otpornost provodnika zavisi od mnogih faktora koji utiču na strukturu i sadržaj nosilaca nanelektrisanja u njima (temperatura, osvetljavanje, prisustvo magnetnog polja, ...).

Zavisnost specifične otpornosti ρ provodnih materijala (metaala) od temperature.

- Kod metala pojačane oscilacije atoma strukturne rešetke pri porastu temperature povećavaju mogućnost (verovatnoću) sudara elektrona (nosilaca nanelektrisanja) sa pomenutim atomima, što uzrokuje povećanje otpornosti.
- U opštem slučaju, u relativno uskom temperaturnom intervalu specifična otpornost provodnika ρ zavisi od temperature t prema linearnoj funkciji:

$$\rho = \rho_0 (1 + \alpha t)$$

$$\alpha = \frac{\Delta \rho}{\rho_0 t}$$

α – temperaturni koeficijent otpornosti (u $^{\circ}\text{C}^{-1}$); ρ_0 – vrednost pri 0°C ;

Predstavlja relativnu promenu otpornosti pri jediničnoj promeni temperature.

294

Električna provodljivost i električna otpornost provodnika

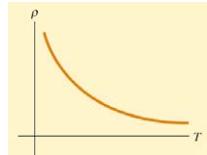
Isti oblik zavisnosti važi i za otpornost provodnika R :

$$R = R_0(1 + \alpha t)$$

$$\alpha = \frac{\Delta R}{R_0 t}$$

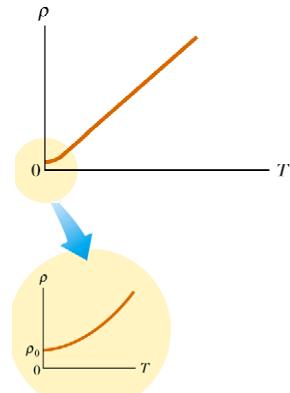
Alternativno, može se koristiti i izraz u kome se temperatura t zamjenjuje razlikom $\Delta t = t - t_0$, a konstanta R_0 se odnosi na donju granicu intervala temperaturu (uobičajeno na $t_0 = 20^\circ\text{C}$).

Niskotemperaturna nelinearna temperaturna zavisnost otpora kod metala je uzrokovana sudarima elektrona sa nesavršenostima u strukturalnoj građi materijala i sa primesnim atomima.

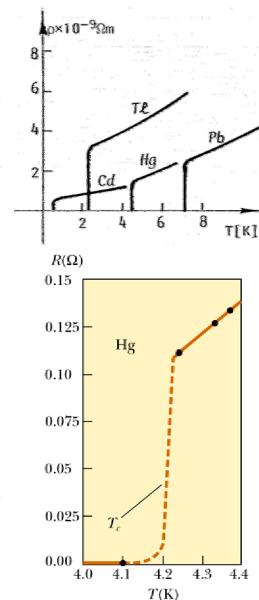
- Metali imaju pozitivne vrednosti temperaturnog koeficijenta otpora, dok poluprovodnički materijali (Ge, ili Si) imaju negativne vrednosti za α .
- Sniženje otpornosti poluprovodnika sa porastom temperature je povezano sa porastom gustine nosilaca nanelektrisanja u njima (elektrona i šupljina), a ona je u direktnoj vezi sa vrstom i sadržajem primesnih atoma.

295

Superprovodljivost

- Na veoma niskim temperaturama, blizu absolutne nule, kod nekih materijala (metala, legura, i drugih kompleksnih jedinjenja – keramika) dolazi do pojave naglog, skokovitog opadanja otpora – praktično do nule. Ova pojava se naziva superprovodljivost.
- Temperatura na kojoj se dešava ova promena otpora je tzv. kritična temperatura T_c . Ona zavisi od hemijskog sastava, molekularne strukture i pritiska. (U današnje vreme T_c idu do 140 K – keramike).
- Jačina (gustina) struje u superprovodnom stanju materijala može imati veoma visoke vrednosti.
- Kada se jednom uspostavi tok struje u superprovodniku, on se može održavati praktično neograničeno vreme bez primetnih gubitaka i bez daljeg održavanja razlike potencijala.

296

Rad, snaga i toplotno dejstvo električne struje

- Premeštanjem količine naelektrisanja dq sa mesta višeg na mesto nižeg potencijala, potencijalna energija nosilaca naelektrisanja se smanjila za iznos izvršenog rada dA .
$$dA = Udq$$
- U zavisnosti od potrošača kroz koji nosioci naelektrisanja prolaze, energija dA (tj. smanjenje potencijalne energije nosilaca naelektrisanja) se pretvara u drugi vid energije (toplota, mehanički rad, ionizacija gasa, svetlosno zračenje, ...).
- Pretvaranje električne energije u toplotu je **toploton dejstvo** električne struje. Kinetička energija koju nosioci naelektrisanja dobijaju u električnom polju se u procesima sudara sa česticama sredine pretvara u energiju termičkog (haotičnog) kretanja. Posledica je povišenje temperature provodne sredine.

$$dA = UI dt$$

$$A = UI t$$

297

Rad, snaga i toplotno dejstvo električne struje

- Rad** električne struje izvršen u jedinici vremena je **snaga** (u [W]).

$$P = \frac{dA}{dt} = UI$$

- Na osnovu Omovog zakona, **rad** i **snaga** električne struje se mogu izraziti i na sledeći način:

$$A = \frac{U^2}{R} t = RI^2 t$$

$$P = \frac{U^2}{R} = RI^2$$

- Rad** električne struje u slučaju otpornika kao potrošača pretvara se u toplotu. Snaga je, u ovom slučaju, brzina oslobadanja toplote.

$$\frac{dQ}{dt} = RI^2 \Rightarrow Q = RI^2 t \quad \text{← Oslobođena količina toplote}$$

- Džul-Lencov zakon** – poseban oblik zakona održanja energije za transformaciju električne energije u toplotnu.

298

Kirhofova pravila

- **Kirhofova pravila** povezuju **jačine struja** (jednosmernih ili naizmeničnih) i **razlike potencijala** u složenim strujnim kolima i služe za njihovo proračunavanje.
- **Strujna kola** su skupovi međusobno povezanih elemenata, tj. delova kola na čijim krajevima postoji razlika potencijala ukoliko su priključeni na izvor *EMS*.
- U elemente kola se ubrajaju otpornici, kondenzatori, solenoidi, transformatori, izvori *EMS*, diode, tranzistori, generatori naizmenične struje, ...
- **Čvor** u električnom kolu je **tačka** gde su spojena **tri ili više provodnika**.
- **Kontura** je **niz redno** (serijski) **vezanih elemenata** kola u kojem je kraj poslednjeg elementa vezan za početak prvog.
- **Grana** u složenom kolu je **deo konture** i sastoji se od jednog ili više redno vezanih elemenata **između dva susedna čvora**.

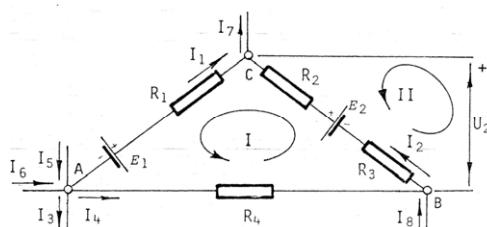
Gustav Kirhof (1824-1887), nemački fizičar.

299

Kirhofova pravila

I Kirhofovo pravilo (pravilo čvora):

- **Zbir svih struja** koje utiču u jedan čvor jednak je zbiru struja koje ističu iz čvora.
- Algebarski zbir jačina struja u tački grananja (čvoru) jednak je nuli.

$$\sum_{i=1}^n I_i = 0$$

Po konvenciji, **pozitivne** struje su one koje ulaze u čvor.

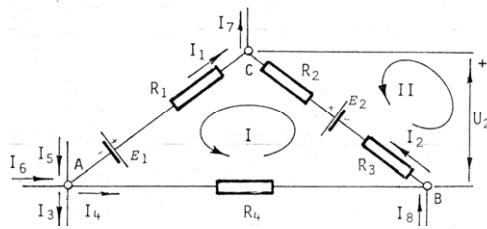
- I Kirhofovo pravilo je posledica **zakona održanja količine nanelektrisanja**. Ukupno nanelektrisanje koje u toku nekog vremena utekne u čvor jednako je nanelektrisanju koje istekne iz njega.

300

Kirhofova pravila

II Kirhofovovo pravilo (pravilo konture):

- Algebarski zbir promena potencijala (napona) po jednoj zatvorenoj konturi je jednak nuli.
- Algebarski zbir svih elektromotornih sila u jednoj zatvorenoj konturi jednak je zbiru svih elektrootpornih sila.

$$\sum_{i=1}^n \Delta U_i = \sum (\mathcal{E} - RI) = 0$$

$$\sum \mathcal{E} = \sum RI$$

Po konvenciji, pozitivna promena potencijala je kada potencijal raste u smeru obilaska konture.

- II Kirhofovovo pravilo je posledica činjenice da se pri jednom obilasku konture ponovo stiže do tačke istog potencijala.

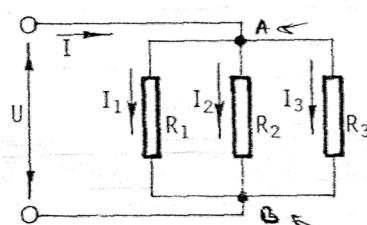
301

Vezivanje otpornika

- Otpornici se mogu vezivati paralelno i serijski (redno).

Primer:

- Paralelna** veza 3 otpornika

$$I = I_1 + I_2 + I_3 = \frac{U}{R_1} + \frac{U}{R_2} + \frac{U}{R_3} = \frac{U}{R_p} \Rightarrow$$

$$\frac{1}{R_p} = \frac{1}{R_1} + \frac{1}{R_2} + \frac{1}{R_3}$$

- U opštem slučaju:

$$\frac{1}{R_p} = \sum_{i=1}^n \frac{1}{R_i}$$

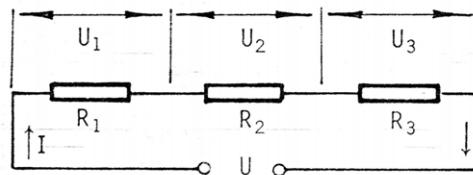
- Recipročna vrednost ekvivalentne otpornosti paralelne veze otpornika jednaka je zbiru recipročnih vrednosti pojedinačnih otpornosti.

302

Vezivanje otpornika

Primer:

- **Serijska** veza 3 otpornika

$$U = U_1 + U_2 + U_3 = R_1 I + R_2 I + R_3 I = R_s I \Rightarrow R_s = R_1 + R_2 + R_3$$

- U opštem slučaju:

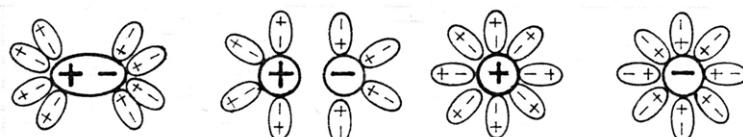
$$R_s = \sum_{i=1}^n R_i$$

- Ekvivalentna otpornost serijske veze otpornika jednaka je zbiru vrednosti pojedinačnih otpornosti.

303

Električne struje u tečnostima

- Tečnosti koje sadrže **slobodne nosioce nanelektrisanja** mogu provoditi električnu struju. To su rastvori neorganskih soli, kiselina i baza, tzv. **elektroliti**.
- **Proces** razdvajanja molekula rastvorene supstance na **pozitivne** i **negativne** jone naziva se **elektrolitička disocijacija**. U tome glavnu ulogu imaju molekuli rastvarača.
- Broj elementarnih nanelektrisanja (količina nanelektrisanja) jona zavisi od valence.
- Provodenje električne struje u elektrolitima se još naziva i **provodenje konvekcijom** (konvekciona struja).

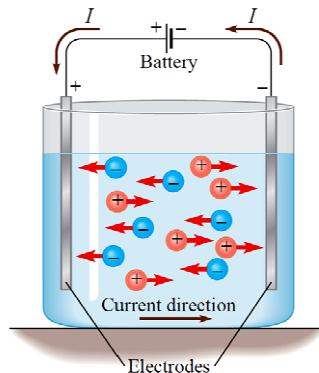
Primer razlaganja molekula hlorovodonične kiseline HCl u vodenom rastvoru.

304

Električne struje u tečnostima

- Osim vode, i drugi **rastvarači** (koji su okarakterisani velikom dielektričnom konstantom – **polarne tečnosti**) mogu disocirati molekule, naročito jonskih kristala, na jone. **Nepolarne tečnosti** su dobri rastvarači nepolarnih supstanci.

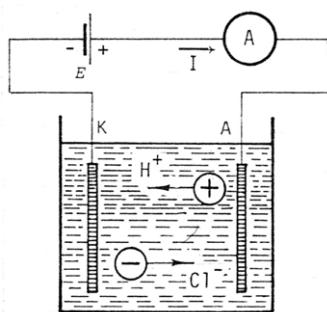
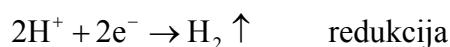
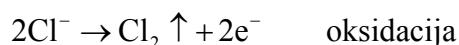
- Elektroda potopljena u rastvor elektrolita i vezana za pozitivan pol električnog izvora je **anoda**, a za negativan pol – **katoda**.
- Pozitivni joni (**katjoni** – formiraju ih atomi metala, vodonika, ...) se kreću ka katodi, a negativni joni (**anjoni** – kiselinski ostaci, OH- grupe, ...) ka anodi.

305

Elektroliza

- Prilikom neutralizacije atoma ili atomske grupe na elektrodama pri proticanju struje kroz elektrolit, može doći do izvesnih hemijskih procesa sa elektrodama ili elektrolitom, do tzv. **elektrolize**.

- Primarni** procesi elektrolize su oni pri kojima se na elektrodama formiraju **slobodni atomi** ili **atomske grupe**.
- Sekundarni** procesi elektrolize su oni kod kojih slobodni atomi ili **atomske grupe** **stupaju u reakciju** sa supstancama u svojoj neposrednoj okolini.

306

Faradejevi zakoni elektrolize

- Faradejevi zakoni elektrolize bliže opisuju procese izdvajanja supstanci na elektrodama pri proticanju struje kroz elektrolit.

I Faradejev zakon:

- **Masa** izdvojene supstance na elektrodi je srazmerna **jačini struje i vremenu** proticanja struje kroz elektrolit.

$$m = k I t \quad m = kq$$

k – elektrohemski ekvivalent – masa izdvojene supstance pri proticanju jedinične količine nanelektrisanja kroz elektrolit.

307

Faradejevi zakoni elektrolize

II Faradejev zakon

bliže određuje odnos izdvojenih supstanci na elektrodama za različite elektrolite.

$$k = \frac{m}{q} = \frac{A}{Q}$$

$Q \approx 96500$ C – Faradejeva konstanta - nanelektrisanje potrebno za izdvajanje 1 mol-a jednovalentne supstance.

$$\frac{1}{Q} = \frac{k}{A/z}$$

A/z - hemijski ekvivalent

- Odnos **elektrohemiskog** i **hemijskog** ekvivalenta je stalna veličina.

$$k_1 : k_2 = \frac{A_1}{z_1} : \frac{A_2}{z_2}$$

$$m_1 : m_2 = \frac{A_1}{z_1} : \frac{A_2}{z_2}$$

- **Mase** različitih supstanci izdvojenih pri elektrolizi pod jednakim uslovima odnose se kao njihovi **hemijski ekvivalenti**.

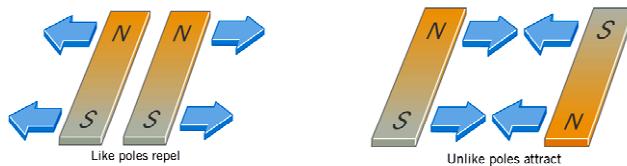
308

Električne struje u gasovima

- Za razliku od provodnika, poluprovodnika i elektrolita, **gasovi** su pod normalnim uslovima dobri električni **izolatori**, zbog male količine slobodnih nosilaca naelektrisanja.
- Stvaranje nosilaca naelektrisanja u gasovima se vrši u procesima **jonizacije** (pomoću rendgenskog, ultraljubičastog, radioaktivnog ili kosmičkog zračenja, povišenjem temperature, u sudarima sa drugim česticama, ...). Rezultat jonizacije su **raznoimeni joni i elektroni**.
- Proces suprotan jonizaciji je **rekombinacija** – nestajanje jona formiranjem neutralnih atoma i molekula. Procesi jonizacije i rekombinacije se u gasovima dešavaju istovremeno.
- Struja u gasovima se naziva **pražnjenje**.
- Prema **načinu jonizovanja** gase, pražnjenje može biti **nesamostalno** (ionizacija se ostvaruje uz pomoć **spoljašnjih uticaja** – izvora) i **samostalno** (ionizacija se vrši na račun **električnog polja** u kome se gas nalazi – veliko ubrzavanje malo-brojnih elektrona izaziva sudarnu ionizaciju gase; varnica, Voltin luk, ...).

Magnetizam. Magnetno polje.

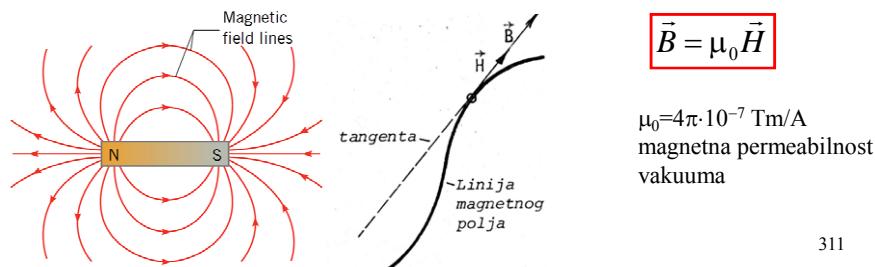
- Magnetno polje je prostor u kome se ispoljava posebna vrsta (bezkontaktne) interakcije u prirodi (magnetna interakcija) između tela koja imaju tzv. izražene magnetne osobine (legure gvožđa, nikla i kobalta).
- Osim tela sa **izraženim magnetnim osobinama** i **pokretni nosioci nanelektrisanja** osećaju dejstvo magnetne interakcije (pod određenim uslovima).
- Slično električnom polju, i magnetno polje ima jačinu i pravac, tj. smer – karakterišu ga **linije sila**.
- Svaki magnet (telo sa izraženim magnetnim osobinama) ima dva pola – **severni** i **južni**. Magnetni pol je nemoguće izolovati – oni uvek idu u paru. Istoimeni polovi dva magneta se odbijaju, a suprotni privlače.

310

Magnetno polje

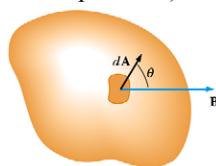
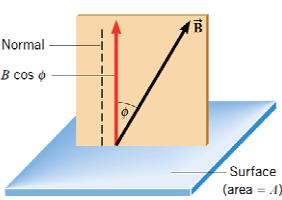
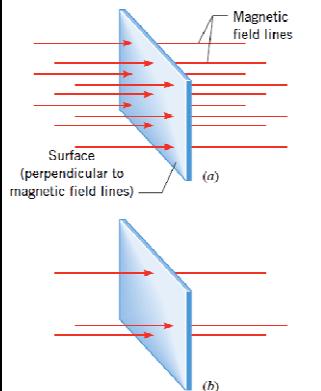
- Magnetno polje je **vektorsko polje**. Linije sila magnetnog polja su uvek **zatvorene**.
- Uzrok magnetnih osobina materijala su **orbitalni** i **spinski magnetni momenti elektrona** koji se kreću oko jezgara atoma.
- Veličine koje karakterišu magnetno polje su **magnetna indukcija B** (jedinica je tesla [T]) i **jačina magnetnog polja H** (jedinica [A/m]). Obe veličine su **vektorske** i međusobno kolinearne.
- Pravac vektora jačine magnetnog polja H ili magnetne indukcije B u nekoj tački poklapa se sa pravcem tangente na linije sila magnetnog polja

311

Magnetno polje i magnetni fluks

- Gustina linija sila magnetnog polja pokazuje **intenzitet** magnetne indukcije.
- Magnetni fluks Φ** ukazuje na broj linija sila koje prolaze kroz neku površinu normalno na nju.
- Magnetni fluks **kroz neku površinu** dS je skalarni proizvod vektora $\mathbf{B} \cdot d\mathbf{S}$ (vektor $d\mathbf{S}$ je normalan na površinu i ima intenzitet jednak veličini date površine). Jedinica za magnetni fluks je veber [Wb].

Ukupni magnetni fluks kroz neku površinu:

$$\Phi = \int_S \bar{B} \cdot d\bar{S} = \int_S B_n dS$$

Ako je polje **homogeno**, normalno na površinu S :

$$\Phi = BS$$

312

Magnetno polje u magneticima

- Magnetno polje uspostavljeno **u nekom materijalu** (sredini) razlikuje se u poređenju sa istim **u vakuumu**. Materijali koji značajno utiču na magnetno polje su **magnetići**.
- Kao što u **dielektriku** dolazi do promene jačine električnog polja u poređenju sa istim u vakuumu, u **magneticima** (u opštem slučaju, u svim materijalima) dolazi do promene primjenjenog spoljašnjeg magnetnog polja $\mathbf{B}_0$ (B – magnetna indukcija). Sami magnetići prelaze u stanje **namagnetisanja** i daju **dopunska** magnetnu indukciju $\mathbf{B}'$.

$$\bar{B} = \bar{B}_0 + \bar{B}'$$

313

Magnetno polje u magneticima

- Prema ponašanju u magnetnom polju, **materijali** se dele u tri osnovne vrste:

1. Dijamagneti su materijali čiji atomi i molekuli **nemaju** permanentne magnetne momente. Pod dejstvom spoljašnjeg polja u njima se indukuju (stvaraju) magnetni dipoli suprotno orijentisani od B_0 – polje je u njima **neznatno oslabljeno**.

$$B < B_0$$

2. Paramagneti su materijali čiji atomi poseduju permanentni magnetni moment (nespareni elektroni), a koji se u prisustvu spoljašnjeg polja delimično orijentišu u smeru polja – polje je u njima **neznatno pojačano**.

$$B > B_0$$

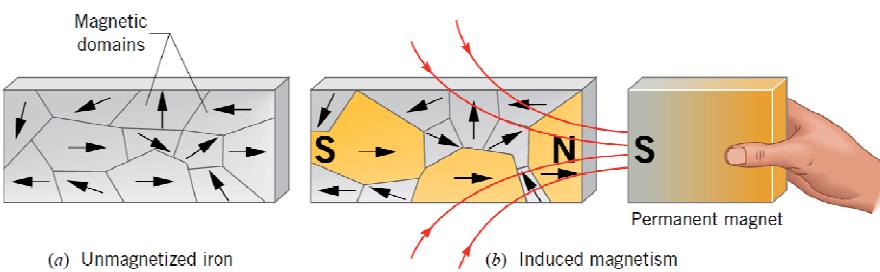
Nakon uklanjanja spoljašnjeg polja, i dija- i paramagneti se vraćaju **u prethodno stanje** – stanje bez usmerenih magnetnih momenata (tačnije, magnetni momenti su potpuno haotično usmereni)

314

Magnetno polje u magneticima

3. Feromagneti (gvožđe, kobalt nikl, gadolinijum, ...) su materijali iz grupe **jakih magnetika** koji poseduju permanentne magnetne momente koji su, usled delovanja tzv. **interakcije razmene** između njih, **paralelno usmereni** unutar malih oblasti, tzv. **domena** u materijalu. Usled haotične orijentacije domena, ukupna magnetizacija materijala je nula. U spoljašnjem polju feromagneti se **trajno** namagnetiše (postaje permanentni magnet).

$$B \gg B_0$$

315

Magnetna permeabilnost i susceptibilnost

- Rezultujuća magnetna indukcija $\mathbf{B}'$ samih magnetskih dipola materijala srazmerna je spoljašnjoj magnetnoj indukciji $\mathbf{B}_0$:

$$\mathbf{B}' = \chi_m \mathbf{B}_0$$

χ_m - **magnetna susceptibilnost** (osetljivost) materijala.

$$B = B_0 + \chi_m B_0 = (1 + \chi_m) B_0 \quad \mu_r = 1 + \chi_m$$

$$\begin{cases} -10^{-5} & \text{dijamagnetični} \\ +10^{-5} & \text{paramagnetični} \\ +10^4 & \text{feromagnetični} \end{cases}$$

$$\boxed{B = \mu_r B_0}$$

$$\mu_r = \begin{cases} < 1 & \neq f(T, B_0) \\ > 1 & = f(T) \neq f(B_0) \\ \gg 1 & = f(T, B_0) \end{cases} \begin{array}{l} \text{dijamagnetični} \\ \text{paramagnetični} \\ \text{feromagnetični} \end{array}$$

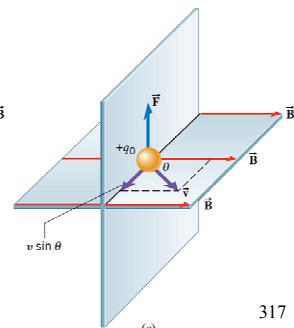
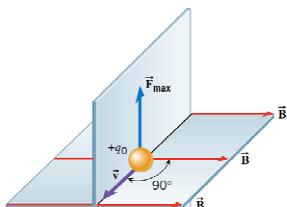
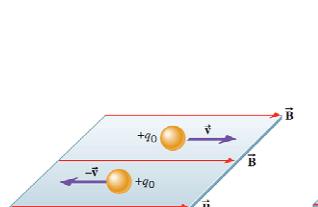
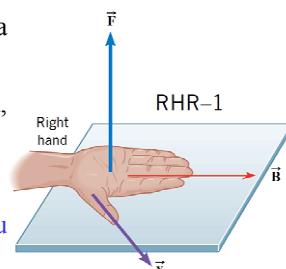
- Relativna magnetna permeabilnost** μ_r pokazuje koliko se puta magnetno polje u nekom materijalu **promeni** u odnosu na polje u vakuumu.
- Apsolutna magnetna permeabilnost** $\mu = \mu_r \mu_0$
- Veza između magnetne indukcije i jačine polja u nekoj sredini relativne permeabilnosti μ_r :

$$\vec{B} = \mu_r \mu_0 \vec{H}$$

316

Kretanje naelektrisane čestice u magnetnom polju

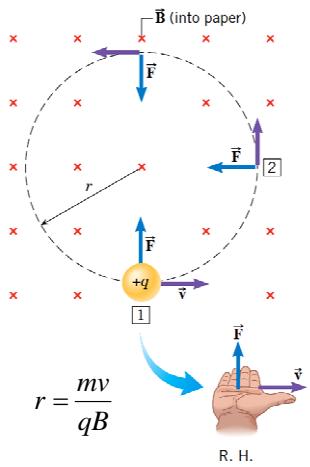
- Osim na namagnetisana tela, magnetno polje deluje i na nanelektrisanu česticu.
- Da bi magnetno polje delovalo na nanelektrisanu česticu, treba da su ispunjeni dva uslova:
  1. nanelektrisanje se mora **kretati**;
  2. brzina nanelektrisane čestice mora imati **komponentu normalnu** na pravac magnetnog polja.

317

Lorencova sila

- Sila koja *zakrivljuje* putanju nanelektrisane čestice u magnetnom polju je **Lorencova sila**.
- Srazmerna je magnetskoj indukciji $\vec{B}$, nanelektrisanju čestice q i komponenti brzine nanelektrisane čestice normalnoj na pravac polja $v \sin \theta$

$$\vec{F} = q \vec{v} \times \vec{B}$$

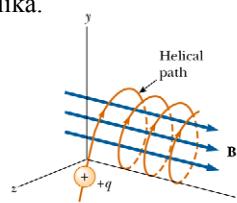
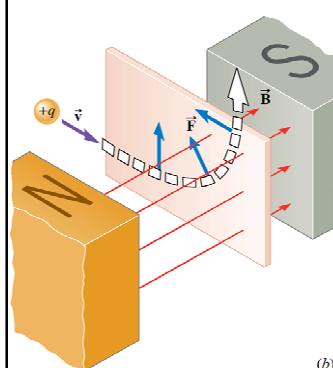
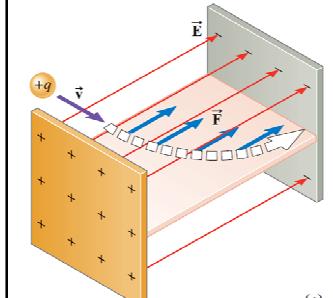
$$F = q v B \sin \theta \quad \theta = \angle(\vec{v}, \vec{B})$$

- Lorencova sila je **elektromagnetna sila**, koja uvek ima pravac normalan na ravan koju čine vektori $\vec{v}$ i $\vec{B}$, a smer određuje znak nanelektrisanja.
- Lorencova sila **ne menja intenzitet**, već **samo pravac** brzine nanelektrisane čestice.

318

Sila električnog polja i Lorencova sila

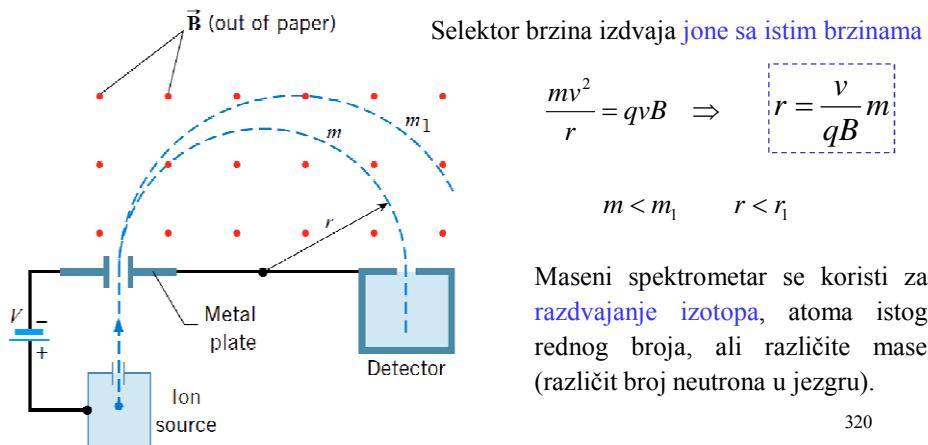
- Sila **električnog** polja, koja deluje na pokretno (ali i na nepokretno) nanelektrisanje, ima pravac i smer (na pozitivno nanelektrisanje) kao i vektor električnog polja $\vec{E}$.
- Sila **magnetičnog** polja, koja deluje samo na pokretno nanelektrisanje, normalna je na vektor magnetne indukcije $\vec{B}$ i vektor brzine $\vec{v}$.
- Ako nanelektrisana čestica uleće pod nekim uglom u odnosu na pravac magnetnog polja, njena putanja je spiralnog oblika.

319

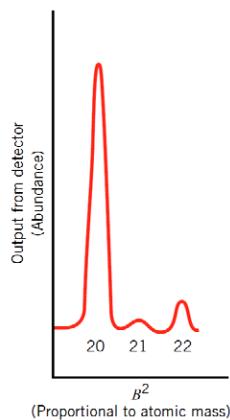
Maseni spektrometar

- Na jednako nanelektrisane čestice različitih masa, koje se kreću istim brzinama, u magnetnom polju deluju jednake Lorencove sile, ali imaju različite putanje (različitog poluprečnika r) – Lorencova sila ovde ima ulogu centripetalne sile koja zakrivljuje putanju čestice. Na ovom principu je zasnovan rad masenog spektrometra – razdvaja pozitivne jone različitih masa.

Maseni spektrometar

- Da bi nanelektrisane čestice različitih masa pale na detektor masenog spektrometra, neophodno je da imaju isti poluprečnik putanje. To se postiže promenom jačine magnetnog polja.
- Pri ostalim istim uslovima, svakoj masi nanelektrisane čestice koja se registruje, odgovara različita vrednost magnetne indukcije B , koju treba uspostaviti u spektrometru da bi ona pala na mesto detektora.

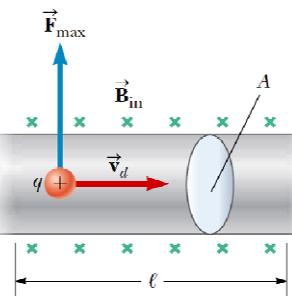

Dejstvo magnetnog polja na električnu struju

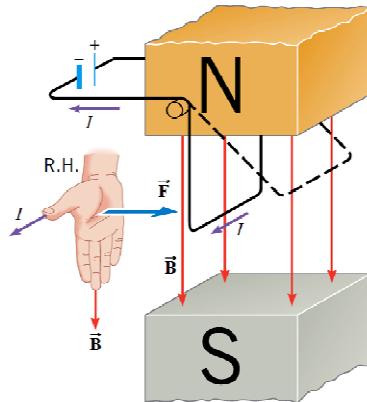
- Sila $\vec{F}$ magnetnog polja $\vec{B}$ na električnu struju jačine I koja protiče kroz pravolinijijski provodnik dužine ℓ (**Amperova sila**) definisana je Amperovim zakonom:

$$F = \frac{q}{t} vt B \sin \theta = I\ell B \sin \theta \quad \theta = \angle(\vec{\ell}, \vec{B})$$

$$\boxed{\vec{F} = I\vec{\ell} \times \vec{B}}$$

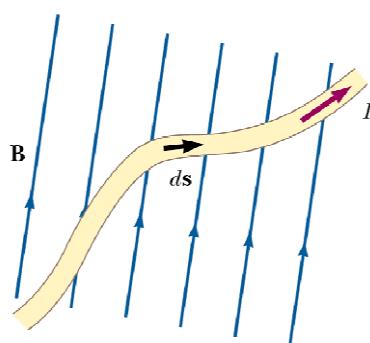
Smer sile se određuje
pravilom desne ruke

322

Dejstvo magnetnog polja na električnu struju

- Amperova sila predstavlja sumu Lorencovih sila koje deluju na nanelektrisanja u provodniku koja čine električnu struju.
- Ukoliko je provodnik kroz koji protiče struja **zakriviljen**, za nalaženje **ukupne** sile koja deluje na njega treba izvršiti integraciju po celoj dužini provodnika:

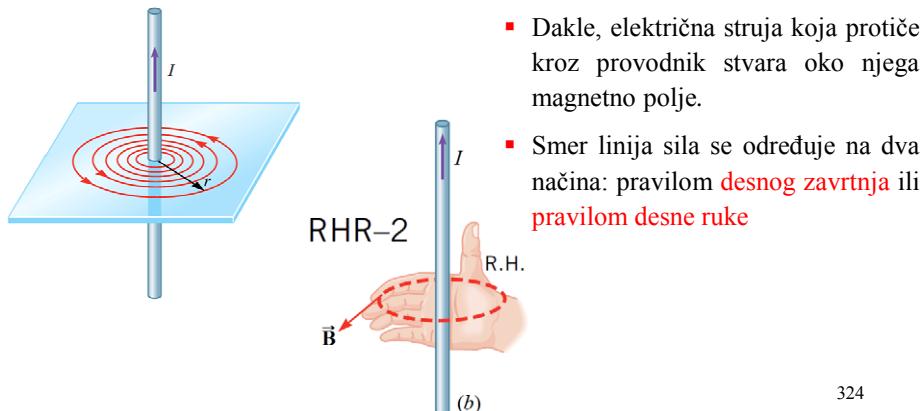

$$\boxed{\vec{F} = I \int_{\ell} d\vec{\ell} \times \vec{B}}$$

323

Magnetno polje električne struje

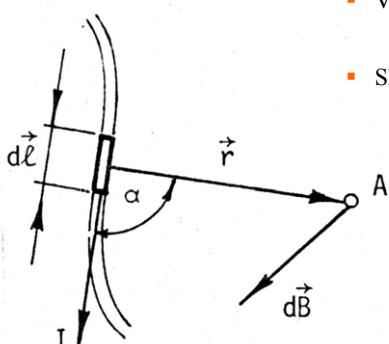
- Oko nanelektrisanja koje miruje javlja se **električno** polje, a oko **pokretnog** nanelektrisanja (električna struja) i **magnetno** polje. Ovo magnetno polje deluje na druga nanelektrisanja **u pokretu**.
- Jedinstvo električnog i magnetnog polja uočio je Hans Ersted (1820.) - **elektromagnetsko polje**.

324

Bio-Savarov zakon.

- Magnetnu indukciju** u okolini strujnog provodnika definiše **Bio-Savarov zakon**: Element konture $d\ell$, kroz koji teče jačina struje I , daje u nekoj tački u okolini konture **elementarnu** indukciju dB :

Vektorski:
$$d\vec{B} = \frac{\mu_0}{4\pi} \frac{I d\vec{\ell} \times \vec{r}_o}{r^2}$$

Skalarno:
$$dB = \frac{\mu_0}{4\pi} \frac{I d\ell \sin \alpha}{r^2} \quad \alpha = \angle(\vec{\ell}, \vec{r}_o)$$

$\vec{r}_o$ – jedinični vektor vektora položaja date tačke u kojoj se traži jačina magnetne indukcije

- Ukupna magnetna indukcija u nekoj tački u okolini provodnika proizvoljnog oblika, dobija se integracijom:

$$\vec{B} = \frac{\mu_0 I}{4\pi} \int \frac{d\vec{\ell} \times \vec{r}_o}{r^2}$$

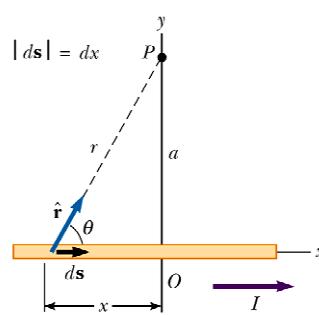
Žan-Baptist Bio (1774-1862), francuski fizičar.

Feliks Savar (1771-1841), francuski fizičar.

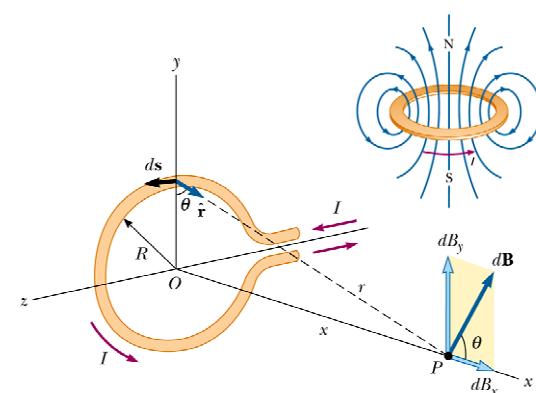
325

Primeri izračunavanja magnetne indukcije

- Magnetna indukcija pravolinjskog provodnika beskonačne dužine (na rastojanju a od provodnika)

- Magnetna indukcija kružne struje (u centru strujne konture poluprečnika R)

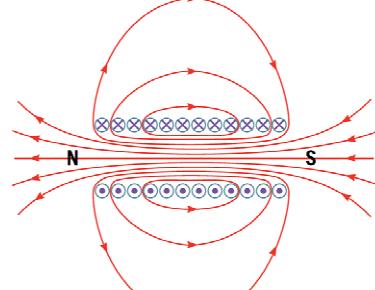
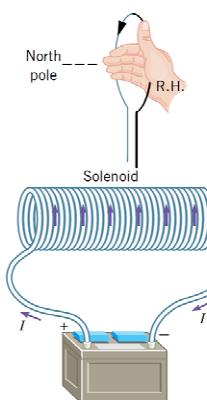

$$B = \frac{\mu_0}{2\pi} \frac{I}{a}$$

$$B = \frac{\mu_0}{2} \frac{I}{R} \quad 326$$

Primeri izračunavanja magnetne indukcije

- Magnetna indukcija solenoida (na osi solenoida čija je dužina $\ell \gg r$)

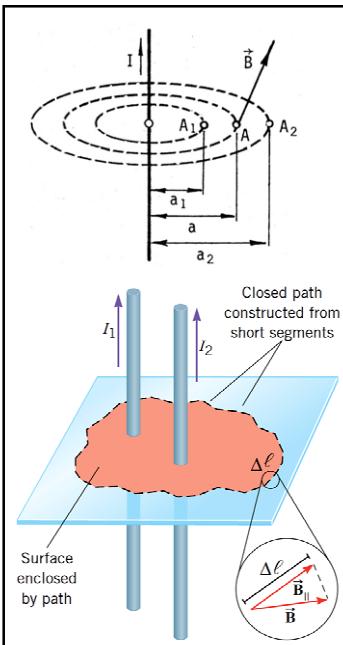

Unutar solenoida:

$$B = \mu_0 \frac{NI}{\ell}$$

Na krajevima solenoida:

$$B = \frac{\mu_0}{2} \frac{NI}{\ell} \quad 327$$

Amperova teorema

- Amperova teorema povezuje **jačinu struje I** koja protiče kroz neki provodnik sa **magnetnom indukcijom B** koju ta struja stvara u okolini provodnika.
- **Amperova teorema** (zakon ukupne struje):
Linijski integral magnetne indukcije (tj. integral skalarnog proizvoda $\vec{B} \cdot d\vec{\ell}$) po proizvoljnoj zatvorenoj konturi, jednak je proizvodu magnetske permeabilnosti vakuuma μ_0 i ukupne struje (ΣI) koju kontura obuhvata.

$$\oint_{\ell} \vec{B} \cdot d\vec{\ell} = \mu_0 \sum I$$

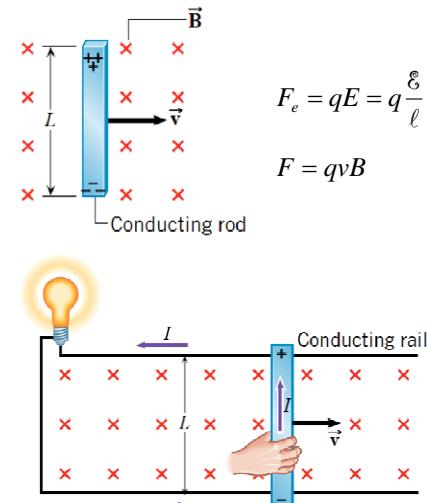
- Izraz definisan Amperovom teoremom omogućava **izračunavanje magnetne indukcije** u okolini strujnih provodnika.

328

Andre-Mari Amper (1775-1836), francuski fizičar.

Elektromagnetna indukcija

- Obrnuto pojavu da električna struja stvara magnetno polje, pokazano je (Faradej, 1831.) i da **promenljivo magnetno polje** u provodniku izaziva pojavu struje – **elektromagnetna indukcija**.
- Sa druge strane, kretanje provodnika u **ne-promenljivom** magnetnom polju izaziva razdvajanje nosilaca nanelektrisanja i pojavu električnog polja na njegovim krajevima, odnosno razlike potencijala (**indukovana EMS**).
- U slučaju **zatvorenog** strujnog kola, javlja se električna struja u njemu, tzv. **indukovana struja**.

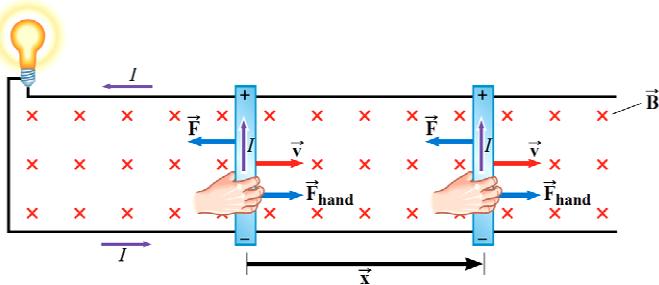

329

Majkl Faradej (1791-1867), engleski fizičar.

Faradejev zakon indukcije

- Za nalaženje indukovane elektromotorne sile $\mathcal{E}$ polazi se od izraza za rad A sile koja pokreće provodnik F i od izraza za veličinu magnetnog fluksa Φ .
- Smer delovanja sile magnetnog polja F na provodnik kroz koji protiče indukovana struja ($I\ell B$) je suprotan smeru pomeranja pokretnog dela provodnika (smer sile F_{hand} na slici) – ove dve sile su u ravnoteži (po intenzitetu jednake).

330

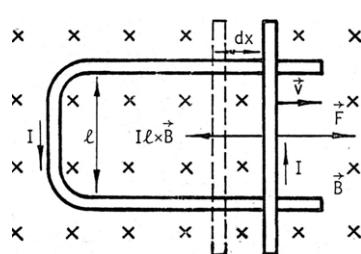
Faradejev zakon indukcije

- Indukovana elektromotorna sila $\mathcal{E}$ (razlika potencijala), koja je posledica presecaњa linija sile magnetnog polja od strane provodnika, jednaka je radu po jedinici nanelektrisanja (dA/dq) izvršenom pri pomeranju provodnika duž puta dx u toku vremena dt , za koje je kroz njegov poprečni presek proteklo nanelektrisanje dq .
- Indukovana EMS je brojno jednak brzini promene magnetnog fluksa obuhvaćenog strujnom konturom.

$$dA = F dx = I \ell B dx$$

$$dA = \frac{dq}{dt} B dS = \frac{dq}{dt} d\Phi$$

$$\mathcal{E} = \frac{dA}{dq} = \frac{d\Phi}{dt}$$

331

Faradejev zakon indukcije.

- Vremenska **promena magnetnog fluksa** u okolini strujne konture je uzrok nastanku indukovane struje u njoj.

- **Faradejev zakon indukcije:**

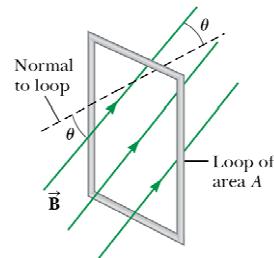
Indukovana **EMS** jednaka je negativnoj brzini promene fluksa.

$$\mathcal{E} = -\frac{d}{dt}(BS \cos \theta)$$

$$\boxed{\mathcal{E} = -\frac{d\Phi}{dt}}$$

- Elektromotorna sila se, dakle, može indukovati na više načina:

- promenom **magnetne indukcije** B u toku vremena u okolini strujnog provodnika (strujne konture, slika);
- promenom **površine** S u toku vremena obuhvaćene strujnom konturom (presecanjem linija sila magnetnog polja od strane provodnika);
- promenom **ugla** θ između vektora $\vec{B}$ i $\vec{S}$ (normalan na površinu obuhvaćenu konturom);
- **kombinacijom** pomenutih promena.

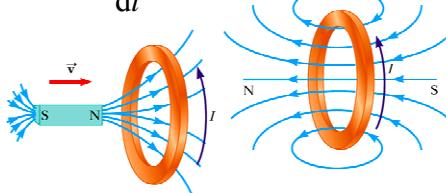

332

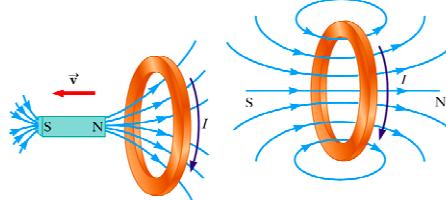
Lencovo pravilo

- Znak **"+"** u Faradejevom zakonu indukcije znači da **EMS** $\mathcal{E}$ i indukovana struja imaju takav smer da teže da spreče uzrok svog nastajanja (indukovano magnetsko polje se suprotstavlja promeni fluksa koja je izazvala EMS – **Lencovo pravilo**).

$$\mathcal{E} = -\frac{d\Phi}{dt}$$

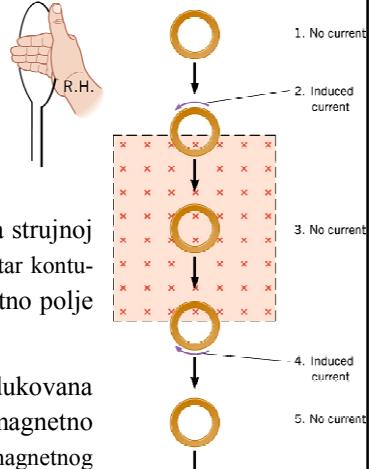
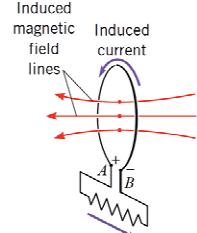
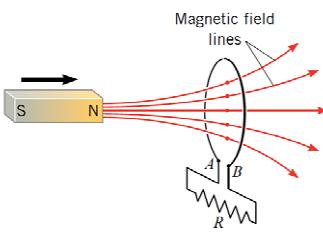

- **Primer:** Magnetno polje **indukovane struje** se opire povećanju (smanjenju) gustine linija sila magnetnog polja pri približavanju (udaljavanju) permanentnog magneta strujnom provodniku (slika desno).

333

Lencovo pravilo

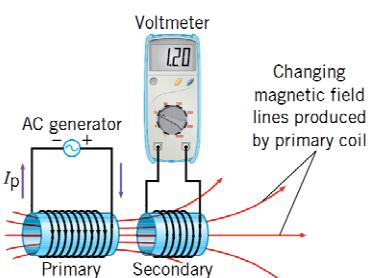
- Primer gore:** Približavanje permanentnog magneta strujnoj konturi (zgušnjavanje linija sila magnetnog polja unutar konture) uzrokuje indukovanje struje u njoj, čije magnetno polje se suprotstavlja, otežava pomeranje magneta.
- Primer desno:** Pri kretanju metalnog obruča indukovana struja u njemu nastaje samo prilikom ulaska u magnetno polje i izlaska iz njega (kada postoji promena magnetnog fluksa obuhvaćenog konturom). Smerovi indukovane struje su u ta dva slučaja suprotni.

334

Međusobna indukcija i samoindukcija

Međusobna (uzajamna) indukcija

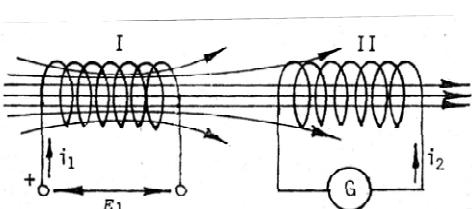
- Međusobna indukcija je pojava indukovane EMS u provodnicima kroz koje protiče promenljiva struja.
- Promena jačine struje u jednom kolu (i odgovarajućeg magnetnog fluksa) uzrokuje indukovani EMS $\mathcal{E}_2$ (i struju) u drugom obližnjem kolu. Indukovana struja u drugom kolu je promenljiva, pa i njeno promenljivo magnetno polje uzrokuje indukciju u prvom kolu ($\mathcal{E}_1$).

$$\mathcal{E}_2 = -\frac{d\Phi_2}{dt}$$

$$\mathcal{E}_2 = -M \frac{di_1}{dt} \quad \mathcal{E}_1 = -M \frac{di_2}{dt}$$

M – koeficijent međusobne indukcije (jedinica je henri [H]). M zavisi od veličine i geometrije strujnih kola.

335

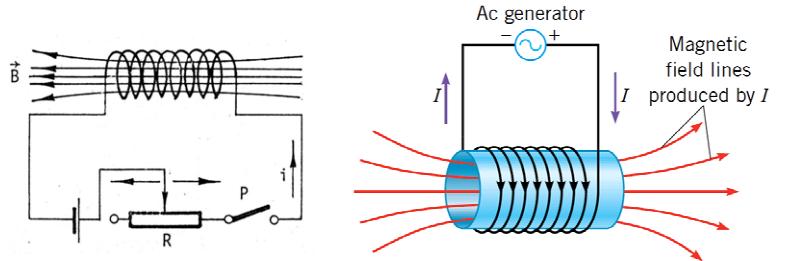
Međusobna indukcija i samoindukcija

Samoindukcija

- Samoindukcija je pojava da se u strujnom kolu, kroz koje se menja fluks sopstvenog polja, indukuje EMS.
- Prilikom isključenja (ili uključenja) strujnog kola, u njemu se javlja i EMS samoindukcije $\mathcal{E}_s$, koja sprečava opadanje (ili porast) struje u kolu.

$$\mathcal{E}_s = -L \frac{di}{dt}$$

L – koeficijent samoindukcije. Zavisi od oblika i dimenzija strujnog kola i magnetnih osobina sredine u kojoj je kolo.

336